

Tartu Ülikool
Filosoofia teaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja õppetool

Bakalaureusetöö

Heliis Martinson

Jaapani globaliseerumismudelist 20. sajandi teisel poolel

Juhendaja: dotsent Jaak Valge

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Globaliseerumine ja Jaapan	9
1.1 Globaliseerumise mõiste erinevaid tõlgendusi	9
1.2 Globaliseerumise ajaloost	11
1.3 Modernse riigi kontseptsiooni kujunemine Jaapanis	14
2. Jaapani globaliseerumise tunnusjooni	23
2.1 Jaapani majanduskasvust	23
2.2 Jaapani rahvastikuarengust	28
2.3 Jaapani eripärasid võrrelduna teiste riikidega	32
KOKKUVÕTE	39
KASUTATUD KIRJANDUS	41
SUMMARY – Japanese traits of character in the context of globalization	45
LISAD	47
LISA nr 1 – Majanduslikud indikaatorid	47
LISA nr 2 – Migratsiooni hõlmavad indikaatorid	49
LISA nr 3 – Tehnoloogiavaldkonda hõlmavad indikaatorid	50
LISA nr 4 – Globaliseerumise indeksi edetabel	51

SISSEJUHATUS

20. sajandi teist poolt iseloomustab majanduslike, tehnoloogiliste ja demograafiliste protsesside varasemast kiirem kulg maailmas. Seda perioodi on põhjust pidada ka omaette etapiks globaliseerumises. Pärast Teist maailmasõda ehitati nii maailma kui ka sõjas kannatada saanud riikide majandused üles, süvenesid kontaktid erinevate rahvaste ja riikide vahel, maailmaareenil tõusid esile mitmed vaesteks peetud riigid ja järjest suurema hoo sai sisse tehnoloogia, eriti infotehnoloogia arendamine. Globaliseerumine on niisiis kujunenud majanduslikke, tehnoloogilisi, demograafilisi kui ka poliitilisi protsesse hõlmavaks, mida enamasti on edendanud hargmaised ettevõtted, rahvusvahelised organisatsioonid ja massimeedia. Maailmastumine sai alguse Euroopas ja Lääne siirderiikides, kus leidis aset varaseim majandus- ja poliitsfääri moderniseerimine.¹ Tänapäevaks on globaliseerumisse erinevatel viisidel haaratud peaaegu kõik maailma ühiskonnad, kelle seas esineb mitmeid mitte-Lääne varajasi globaliseerujaid. Käesolevas bakalaureusetöös võetakse globaliseerumise kontekstis vaatluse alla Jaapan, sest see maa on ajaloolisest perspektiivist lähtuvalt alates 19. sajandist maailma poliitikas järjest suurejoonelisemalt figureerinud.

Asustus Jaapani saarel tekkis ligikaudu 200 000 aastat tagasi. Arvatakse, et aastal 400 e.Kr. toimus invasioon mandrilt, mis pani aluse riikluse kujunemisele.² Ulatuslikumad kontaktid erinevate rahvastega loodi suurte maadeavastuste käigus, kuid Jaapan tõrjus eurooplased 1641. aastaks välja.³ 19. sajandil hakkasid majanduslikud sidemed tihenema ja rahvas hakkas rohkem rändama. Ka isoleeritud Jaapan haarati protsessidega kaasa. Sama sajandi lõpuks oli Jaapanist kujunenud koloniaalimpeerium Aasias, mille hiilgeaeg lõppes pärast kaotust Teises maailmasõjas.

Teise maailmasõja järgselt ehitas Jaapan end kiiresti üles, kuid tegi seda talle ainuomase viisil. Käesoleva töö eesmärgiks on vaadelda Jaapani globaliseerumismudeli tunnusjooni 20. sajandi teisel poolel. Seega olen analüüsinud Jaapani suhestumist üleilmastumisega majanduslike, tehnoloogiliste ja rahvastikuliste näitajate alusel⁴. Silmapaistvat sõjast taastumist esindavad globaalajaloos mitmed riigid. Jaapani puhul on

¹ Valge, Jaak & Sepp, Kalev 2009. *Üleilmastumine ja globaalprobleemi*. Tallinn: Koolibri, 16.

² Henshall, Kenneth B. 2010. *Jaapani ajalugu: Kiviajast suurriigini*. Tallinn: Valgus, 13.

³ Huffman, James L. 2010. *Japan in World history*. Oxford, NY: Oxford University Press, 61.

⁴ V.t 2.3 Jaapani eripärasid võrrelduna teiste riikidega, 34.

Teise maailmasõja järgseid arenguid teaduskirjanduses laialdaselt vaadeldud. Sarnaselt Lääneriikidele kinnistus Jaapani valitsuskorrana demokraatia ning riigi prioriteediks kujunes majanduskasv. Jaapani demograafiline areng oli Lääneriikidele lähedane ning seal esinesid sarnased väljakutsed. Need äärmiselt huvitavad arengud vajaksid suuremal määral kajastamist. Kuna domineeriv suund globaliseerumises taotles majanduslikest piirangutest vabastamist, riigi sekkumise vähenemist ja inimeste liikumist maailmatasandil, võiks öelda, et Jaapan ei ole tahtnud antud tendentsidega kaasa minna. Olles maailma üks suurimaid majandusriike, esineb Jaapanis mitmeid tunnusjooni, mis teevad tema globaliseerumismudeli omapäraseks. Mõningad Jaapani kultuurielemendid, nagu toidu- või populaarkultuur (*harajuku*, *anime*) on üle laia maailma levinud. Samal ajal üritab Jaapan säilitada oma kultuuritraditsiooni ja kaitsta majandust liigsete välismõjude eest.

Taustainformatsioonina olen esimeses osas käsitlenud mõningaid tuntumaid globaliseerumise teooriaid ja mõtteid. Üleilmastumine on põhjustanud niivõrd palju diskussioone, et on raske, kui mitte võimatu teda üldaksepteeritavalt defineerida. Globaliseerumist võiks vaadelda kui kõikehõlmavat nähtust, millele kindlasti suur hulk uurijaid toetub. Samas tuleks meeles pidada, et inimeste väärtushinnangud ei ühti kõiges ning tihti mõtestatakse globaliseerumine erinevate eluvaldkondade kaudu lahti. Üleilmastumist on võimalik käsitleda nii seisundi, faasi, protsessi kui ka ideoloogiana. Kuna antud töös on järgitud kontseptsiooni, mille kohaselt algas üleilmastumine varem kui 20. sajandil, on esimeses peatükis süvenetud ka ajaloolisele kujunemisele. 19. sajandi alguses hakkasid Lääne ühiskondades toimuma majanduslikud ja demograafilised protsessid, mis haarasid enesega järk-järgult kaasa ka maailma teised ühiskonnad. Koloniaalimpeeriumite rajamise tulemusena jõudsid Lääne inimesed taas Jaapanisse. Sellega seoses olen välja toonud võimaliku globaliseerumise alguse Jaapanis, käsitledes muutuseid, mis algasid Meiji restauratsiooniga. Peamiselt vaatlen Jaapani poliitilisi arenguid 19.-20. sajandil, nii sise-, välis- kui ka julgeolekupoliitikas. Samuti olen vaadelnud demokraatia kinnistumist Jaapanis, kuna alates Teisest maailmasõjast algas suurem demokratiseerumise laine, mida võib käsitleda ühe osana globaliseerumisest.

Töö põhirõhk on kandunud Jaapani eripäradele, võttes kronoloogilise uurimise alla aastad 1945-2000. Läbivalt olen arutlenud suhete üle Ameerika Ühendriikidega. Esimese üleilmastumise tunnusjoone kontekstis vaatlen majanduslikku globaliseerumist. Jaapani majanduskasvu puhul on oluline jälgida majandusmudeli erinevusi Läänega. Teise globaliseerumise eripärana on vaatluse all demograafilised protsessid, peamiselt Jaapani migratsiooniküsimused ja rahvastiku areng, mille üheks suuremaks probleemiks on

sarnaselt Lääneriikidega kujunenud vananev rahvastik. Mainitud eripärade selgitamiseks olen võrreldnud Jaapanit rea erinevate riikidega – Eesti, Singapur, USA, Saksamaa. Riikide võrdlemine loob seoseid ja aitab paremini Jaapani globaliseerumismudeli tunnusjoontest aru saada.

Meetoditest kasutan töös kvalitatiivset ja kvantitatiivset uuringut. Esimese ja teise peatüki esimese kahe osa puhul olen kasutanud kvalitatiivset uurimist. Esimeses osas olen keskendunud globaliseerumise erinevatele käsitlustele. Seega vaatlen mitmete teoreetikute ja arvamusiidrite vaatenurki globaliseerumisele.⁵ Üleilmastumise ajaloos olen juhindunud maailmaajaloo ja konkreetset globaliseerumist analüüsinud teostest.⁶ Jaapani arenguid, sealhulgas globaliseerumist hõlmavaid arenguid, käsitlevad uurimustes esineb rohkesti üldkäsitlusi, mis uurivad Jaapani kujunemist eelmodernsest ajast, kajastades ühtlasi 20. sajandil toimunud muutusi.⁷ Jaapani globaliseerumise iseloomustamisel olen juhindunud ajalookirjutuse peavoolu autoritest, mõjukaimateks on Edwin O. Reischauer, Andrew Gordon ja Elise K. Tipton. E. Reischauer oli aastatel 1961-1966 Ameerika Ühendriikide saadik Jaapanis ja Harvardi Ülikooli Jaapani ja Ida-Aasia kultuuri professor, kes pani aluse Jaapani uurimisinstituudile Harvardi Ülikoolis. Reischauer keskendus jaapanlaste mentaliteedi ja identiteedi uurimisele. Ta oli seisukohal, et majanduslikuks supervõimuks kujunemine muutis jaapanlased enesekindlamaks, vahel isegi arrogantseteks, kuid globaalkontekstis oli neil raskusi endale kohta leida. Reischauer pakkus välja, et jaapanlased ei peaks kartma oma identiteedi kadumist, pigem suutvat just see natsioon

⁵ Barber, Benjamin R. 2006. *Džihaad McMaailma vastu*. Tartu (Greif): Tänapäev. // Eriksen, Thomas Hylland 2007. *Globalization: The key concept*. New York: Berg. // Jones, Andrew 2012. *Globalization: Key thinkers*. Cambridge: Polity. // Hirst, Paul & Thomson, Grahame 1996. *Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance*. Cambridge: Polity Press. // Klein, Naomi 2003. *No Logo; Sihikule on võetud brändihiiglas*. Tõlkinud Marek Laane. Tallinn: Tänapäev. // Wolf, Martin 2004. *Why Globalization works*; New Haven, London: Yale University Press.

⁶ Holton, Robert J. 2011. *Globalization and the Nation state*. Second edition. Hampshire: Palgrave Macmillan. // Strayer, Robert W. 2009. *Ways of the World: A Brief Global History*. Boston, NY: Bedford's/St Martin's. // Valge, Jaak & Sepp, Kalev 2009. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*. Tallinn: Koolibri.

⁷ Beasley, William Gerald c1995. *The rise of modern Japan: Political, economic and social change since 1850*. NY: St Martin's Press. // Henshall, Kenneth B. 2010. *Jaapani ajalugu: Kiviajast suurriigini*. Tallinn: Valgus. // Reischauer, Edwin O. 1990. *Japan: The story of a nation*. Fourth edition. NY: McGraw-Hill. // Gordon, Andrew 2009. *A modern history of Japan; from Tokugawa times to the present*. Oxford, NY: Oxford University Press. // Karan, Pradyumna P. c2005. *Japan in the 21st century: environment, economy, and society*. Lexington: University Press of Kentucky. // Klaassen, Olaf-Mihkel 2008. *Jaapan läbi aegade*. Tallinn: Argo. // Tipton, Elise K. 2008. *Modern Japan: A social and political history*. London, NY: Routledge.

maailmas uuendusi läbi viia.⁸ A. Gordon on Harvardi Ülikooli ajaloo professor, kes on keskendunud modernse Jaapani uurimisele. Gordoni eesmärgiks on analüüsida, kuidas on jaapanlased enese jaoks defineerinud moderniseerumise ja kuidas nende ajaloolised protsessid haakuvad maailmaajalooga. Vastupidiselt Reischauerile toonitab Gordon, et Jaapanit ei tohiks vaadelda unikaalsena, sest nii nagu jaapanlastel, on ka teistel rahvastel oma eripärad. Gordoni arvates omab just jaapani valitsus väga suurt rolli sotsiaalsetes ja majanduslikes muutustes.⁹ E.K. Tipton on Sydney Ülikooli ajaloo professor, kes on Jaapaniga seonduvatel ajaloolistel teemadel keskendunud sotsiaalsetele uuringutele. Vastupidiselt Gordonile arvab Tipton, et Jaapani valitsus mõjutas küll majanduskasvu, ent ei mänginud sealjuures üliolulist rolli. Tipton vaatleb kriitiliselt Jaapani meessoole orienteerunud ühiskonda, pöörates tähelepanu naiste diskrimineerimisele, sest ka naised on suurel määral rahvuslikku õitsengusse panustanud. Lisaks kritiseerib Tipton jaapanlaste püüdeid elimineerida ajaloost negatiivsed sündmused, näiteks Nankingi veresaun 1937. aastal.¹⁰

Töös olen samuti kasutanud mitmeid uurimusi Jaapani 19. sajandi ja Teise maailmasõja eelsete arengute kohta, rahvuslike ja poliitiliste joonte kujunemisest¹¹. 1945. aastast alguse saanud arengute kirjeldamisel olen kasutanud ühiskondlikke, poliitilisi ja majanduslikke uurimusi¹². Mõjukaks käsitluseks majanduslike protsesside puhul on

⁸ Reischauer, Edwin O. 1990. *Japan: The story of a nation*. Fourth edition. NY: McGraw-Hill, 279-280.

⁹ Gordon, Andrew 2009. *A modern history of Japan; from Tokugawa times to the present*. Oxford, NY: Oxford University Press, xii.

¹⁰ Tipton, Elise K. 2008. *Modern Japan: A social and political history*. London, NY: Routledge, xv.

¹¹ Gavin, Masako 2004. "Shiga Shigetaka (1863-1927) and New Zealand as a Model for Japan". *Japanese Cultural Nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Ed. Starrs, Roy Kent: Global Oriental. // Ishida, Takeshi & Ellis S. Krauss 1989. "Democracy in Japan: Issues and Questions". *Democracy in Japan*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press. // Jansen, Marius B. 1993. "The Meiji restoration". *Cambridge history of Japan. Volume 5. The nineteenth century*. Ed. Jansen, Marius B. Cambridge: Cambridge University Press. // Large, Stephen S. 2009. "Oligarchy, Democracy, and Fascism". *A companion to Japanese history*. Ed. Tsutsui, William. Chichester: Wiley-Blackwell. // Sakamoto, Rumi 2004. "Race-ing Japan"; *Japanese cultural nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Ed. Starrs, Roy. Kent: Global Oriental.

¹² Cumings, Bruce c1993. "Japan in the world system". *Postwar Japan as History*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press. // Dower, John W. c1993. "Peace and democracy in two systems: External Policy and internal conflict". *Postwar Japan as History*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press. // Foot, Rosemary & Weber, Andrew 2007. "What happened to the Pacific century?". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE. // Gills, Barry K. 2007. "The Crisis of Postwar East Asian Capitalism: American Power, Democracy and the vicissitudes of Globalization". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE. // Kitaoka, Shinichi

Rosemary Foot'i ja Andrew Weberi artikkel „What happened to the Pacific century?“, mis keskendub Jaapani ja teda ümbritsenud Aasia riikide majanduslikule arengule. Foot ja Weber kritiseerivad loosungit majandusime, mida tihti Jaapani puhul kasutatakse. Rahvastikuprotsessidega seoses on käesolevas töös lähtutud Wesley Uemura-Sasaki esseest „Postwar Society and culture“. Essee on suunatud sõjajärgsetele muutustele Jaapani demograafias, mis on mõjutanud nii migratsiooni, ühiskondlike meeleavalduste kui ka sotsiaalsete muutuste kaudu Jaapani identiteeti. Uemura-Sasaki on seisukohal, et ükskõik kui palju Jaapan ka ei üritaks säilitada oma homogeenset mentaliteeti, pole võimatu, et väliskultuurid annavad Jaapanile uue ühiskondliku nägemuse.¹³ Kahtlemata esineb väljaspool Eestit konkreetselt Jaapani globaliseerumist käsitlevaid uurimusi, kuid ka käesolevas töös kasutatud teoste põhjal, mille näol on tegemist mõjukate peavoolu käsitlustega, on võimalik edukalt keskenduda Jaapani globaliseerumise tunnusjoontele.

Teise peatüki kolmanda osa puhul olen töös kasutanud kvantitatiivset uurimismeetodit. Aluseks on võetud Maastrichti globaliseerumise indeksi ja *Foreign Policy* indeksi valitud näitajad¹⁴, mille abil võrreldakse koos Jaapaniga veel nelja erinevat riiki: Eesti, Saksamaa, Ameerika Ühendriigid ning Singapur. Ameerika Ühendriike on kirjanduses tihti maailma hegemooniks kutsutud, kuna paljud globaliseerumisega seonduvad aspektid seonduvad ka USA-ga. Saksamaa on Euroopa üks võimsamaid riike ning on ajaloolises perspektiivis Jaapaniga mitmeti sarnane. Eesti ja Singapur on väikeriigid. Analüüsis on kasutatud majanduslikke, tehnoloogilisi ja demograafilisi indikaatoreid.¹⁵ Peamiselt pärinevad andmed aastatest 1980, 1990, 1995, 2000 ning 2005. Kuna Eesti oli pärast Teist maailmasõda NSV Liidu poolt okupeeritud, siis on Eestit võimalik teiste riikidega võrrelda 1992-2005 aastate andmete põhjal. Statistika pärineb Maailmapanga, EconStats'i ja Rahvusvahelise Telekomunikatsiooni Ühingu

1990. "Diplomacy and the Military in Show Japan". *Daedalus* nr 3 Summer. // Krauss, Ellis S. 1989. "Politics and Policymaking". *Democracy in Japan*. Pittsburgh: University of Pittsburgh. // Mastanduno, Michael 2007. "Models, markets and power: political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE. // Uemura-Sasaki, Wesley 2009. "Postwar Society and culture". *A companion to Japanese history*; Ed. Tsutsui, William M. UK: Wiley-Blackwell.

¹³Uemura-Sasaki, Wesley 2009. "Postwar Society and culture". *A companion to Japanese history*; Ed. Tsutsui, William M. UK: Wiley-Blackwell, 330.

¹⁴ Martens, Pim. *Maastricht Globalisation Index (MGI) // The Globalization Index 2007. Foreign Policy*. Carnegie Endowment for international Peace. 11.10.2007

¹⁵ V.t. 2.3 Jaapani eripärasid võrrelduna teiste riikidega, 34.

andmebaasidest.¹⁶ Kuna statistika mõõdab indikaatorites erinevaid andmeid, siis on informatsiooni adekvaatseks võrdlemiseks kõik numbrid ühtlustatud põhikomponentide analüüsi meetodi abil. Antud viisi puhul tuleb välja selgitada kõige väiksem(X_v) ja kõige suurem arv(X_s), seega on need arvud hiljem ühtlustatult 0 ja 100. Seejärel tuleb üksikult järele jäänud keskmistest arvudest(X_i) esimese tehtena lahutada väikseim arv(X_v). Teise tehtena lahutada suurimast arvust(X_s) väikseim arv(X_v). Pärast seda tuleb esimese tehte vahe jagada teise tehte vahega ning tulemus korrutada sajaga, mille resultaadiks on ühtlustatud number, mis võimaldab kõiki indikaatoreid omavahel võrdselt kasutada.¹⁷

¹⁶ *EconStats™* 2012. NY: Wall Street. // ICT Data and Statistics (IDS). 2012. *International Telecommunication Union*. // The World Bank Databank 2013. *The World Bank Group*.

¹⁷ Näide: Singapuri internetikasutajate protsent oli 2000.a. 36, olles keskmine, Eestil 29%, olles väikseim ning USA-l 48%, olles suurim. Singapuri protsendist tuleb lahutada Eesti protsent. Vahe on 7%. Seejärel tuleb USA protsendist lahutada Eesti protsent. Vahe on 19% Seejärel tuleb 7% jagada 19%-ga ning korrutada tulemus sajaga. Tulemuseks on 36,8.

1. Globaliseerumine ja Jaapan

1.1 Globaliseerumise mõiste erinevaid tõlgendusi

Globaliseerumine on mõiste, millele vaste leidmine on tänapäeva maailmas üsna keeruline ülesanne, sest tegemist on mitmeti mõistetud kontseptsiooniga. Esmalt nähakse globaliseerumises vastastikuse seotuse süvenemist. Religiooni sotsioloog Roland Robertson on globaliseerumise defineerinud protsessina, mille käigus toimub maailma kokkusurumine ja süveneb teadlikkus maailmast kui tervikust.¹⁸ Üleilmastumine on 21. sajandiks tõesti kunagisi kultuuride ja rahvuste vahelisi barjääre vähendanud. See võib olla tingitud nii migratsioonist, massikultuuri kontseptsioonist, kui ka inglise kui rahvusvahelise suhtluskeelega avarast kasutusest. Paljud sotsioloogid näevad globaliseerumist kui inimsuhete intensiivistumist. Anthony Giddens on oma globaliseerumisteoorias väljendanud arvamust, et moderniseerumise käigus on aja ja ruumi mõiste muutunud. Giddens nimetab globaliseerumist venitavaks protsessiks, kus nii inimesed kui ka regioonid on üksteisega üle maailma seotud ning on võimelised üksteist vastastikku mõjutama.¹⁹ Antud teooria kohaselt mängib väga suurt rolli tehnoloogiline areng, mis võimaldab inimesel luua kontakti nii füüsilisel kui virtuaalsel teel.

Paljude globaliseerumise teoreetikute jaoks tähendab vastastikune sõltuvus riikidevahelise majandusliku tegevuse aktiveerumist turgude kaudu. Optimistlikumad teoreetikud arvavad, et vabaturumajandus on viinud õitsenguni, laiendades seega inimvabadusi ja õigusi ning juhtides paljud riigid heaoluni. Financial Times'i juhtanalüütik Martin Wolf'i arvates on inimeste heaolu tagajaks just globaliseerunud turumajandus. Wolf arvab, et kogu edu peitub valitsemises. Sellest tulenevalt peab ta tulemusrikka vabaturumajanduse aluseks konstitutsioonilist demokraatiat, sest seal on juurdunud inimvabadused.²⁰ Kriitiliste arvamuste kohaselt nähakse piirangute vähenemises ja vabaduste suurenemises justkui nähtamatut valitsemist vahenditega, milleks peetakse massimeediat ja –tarbimist ning mille käigus üritatakse ühiskonda ühetaolisemaks muuta. Tuntud Põhja-Ameerika ja Euroopa kolumnist Naomi Klein on kirjutanud oma raamatus „*No Logo. Sihikule on võetud brändihiiglased*“, et kultusbrandid koloniseerivad indiviidide vaimse ruumi, kus inimese identiteet on alla surutud. Klein jätkab oma arutlust

¹⁸ Eriksen, Thomas Hylland 2007. *Globalization: The key concept*. NY: Berg, 4.

¹⁹ Jones, Andrew 2012. *Globalization: Key thinkers*. Cambridge: Polity, 40.

²⁰ Wolf, Martin 2004. *Why Globalization works*. New Haven, London: Yale University Press, 28.

öeldes, et brändid võivad viidata mitmekesisusele, suunates samal ajal massid globaalsesse ostukeskusesse. Selle raames ei otsi turuorientatsiooniga globaliseerumine mitmekülsust, vaid järjest suurema ala kontrollimist, mis saavutatakse võimalikult väheste erinevustega.

21

Globaliseerumise puhul on üheks laiahaardelisemaks teemaks kultuur. USA teoreetik Benjamin R. Barber arutleb oma teoses „*Džihaad McMaailma vastu*“, kuidas demokraatlikes kultuurides toimub lõhestumine, kus ühed pooldavad tarbimisühiskonda ning teised traditsioonilist eluviisi. Antud teooria järgi sooviks globaliseerumine muuta kohalikke kultuure ülejäänud maailmaga sarnasemaks, kuid erinevad ühiskonnad hakkavad sellele vastu.²² Thomas Hylland Eriksen arvab aga, et globaliseerumisprotsess on osaline ning ei ole võimeline kohalikke kultuure täielikult ümber kujundama. Erikseni arvates on suur osa maailma kultuuridest vaid kaudselt mõjutatavad, kui sedagi.²³ Rääkides etnilisest mitmekesisusest ja n-ö kultuuride segunemisest, arvab Barber, et kogukonda kuulumise tunne on oma enese rahvuslikus kultuuriruumis palju tugevam ja siiram, kui oma juurte valimine ehk teise kultuuriruumi integreerumine või mittesulandumine.²⁴ Majandusliku lõimumise ja rahvastikuarengu tulemusena on migratsiooni suurenemine aga paratamatu, kuid see ei pea tingimata viima kultuurilise ühtsustamiseni. Pigem eeldab globaliseerumine inimeste võrdsuse tunnustamist, kuid võib kaasa tuua ka etnilisi konflikte.

Teoreetikud Michael Hardt ja Antonio Negri on kirjutanud teose „*Empire*“, kus defineeritakse globaliseerumine kui majanduslikest ja kultuurilistest muutustest tekkinud uus maailmakord. Nende arvates seisneb valitsemine uutmoodi iseseisvuses, mis on ühendatud nii rahvuslike kui rahvusülestest institutsioonidega terviklikuks valitsusorganiks. Seda kutsuvad Hardt ja Negri impeeriumi kontseptsiooniks.²⁵ 1998-2005. aastani Maailmapanga asepresidendiks olnud globaliseerumise üks juhtideolooge Jean-Francois Richardi globaliseerumise teooria on mingil määral Hardti ja Negri käsitlesega sarnane, just uue maailmakorra kontseptsiooni raames. Richardi jaoks tähendab üleilmastumine protsessi, kus rahvastikukasvu kui ka uut tüüpi majanduse kujunemisel laguneb rahvusriigi kontseptsioon, kaovad hierarhiad ning omavahel põimuvad riigivõim, ühiskond ning ärimaailm.²⁶ Poliitilises plaanis on üleilmastumise puhul tihti välja toodud

²¹ Klein, Naomi 2003. *No Logo: Sihikule on võetud brändihiiglased*. Tallinn: Tänapäev, 129.

²² Barber, Benjamin R. 2006. *Džihaad McMaailma vastu* Tartu (Greif): Tänapäev, 182-183.

²³ Eriksen. *Globalization(...)*, 108.

²⁴ Barber. *Džihaad McMaailma vastu*, 174.

²⁵ Jones. *Globalization(...)*, 195.

²⁶ Valge. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 9-10.

supernatsionaalsete ja rahvusvaheliste organisatsioonide, nagu ÜRO või Euroopa Liidu, mõju kasvu, mis vähendavad rahvusriikide kaasaraadkimist. Samas arvavad Briti poliititeadlased Paul Hirst ja Grahame Thomson, et rahvusriigi mõju vähenemisega ei kao rahvusriik, sest see on püsiv, omades seadusi ja esindades sealsete piiride raames elavate inimeste huve.²⁷

Ajaloolisest perspektiivist vaadatuna on globaliseerumine käesolevas bakalaureuse töös järgnevalt defineeritud: *Globaliseerumine on protsess, mille käigus toimub kontaktide ülemaailmne avarumine ning erinevate riikide vaheline majandussidemete loomine ning intensiivistumine, eelkõige välisinvesteeringute ning -kaubanduse näol, millega käivad käsikäes ka pöörded ühiskonnas*. Lisaks hõlmab globaliseerumine demokraatliku valitsusvormi laienemist ehk riikide demokratiseerumist. Nii majanduslike murrangute, tehnoloogiliste uuenduste, aga ka migratsiooni ja rahvastiku struktuuriliste muutuste uurimine, aitab jälgida üleilmastumise arengut. Mainitud protsessid on aluseks laiemale globaliseerumise mõtestamisele nii sotsiaalses, kultuurilises kui ka poliitilises plaanis.²⁸

Erinevate käsitluste vaatlemine näitab, kuivõrd lai on globaliseerumise mõiste. 21. sajandil toimunud sündmuste raames on paljud teooriad aga ümberhinnatavad. Siiski saab neid vaadata vastavalt ajalisele käsitlusele. Just seetõttu on globaliseerumise mõiste defineerimisest sõltuvalt võimalik määrata, milline on antud protsessi kulg, kas üleilmastumine on jätkuv, pidurdunud või isegi tagasiminev. Vaatamata globaliseerumise tavatule arengule ja käsitluste tekkimisele just 20. sajandi lõpukümnenditel, tuleks ajalises vaatluses kaugemale süveneda.

1.2 Globaliseerumise ajaloost

Üleilmastumisprotsessi algusaegu on erinevate teadlaste ja ajaloolaste poolt rohkesti välja töötatud. Palju vaieldakse selle üle, kas globaliseerumine sai alguse mõni kümnend või hoopis mõned sajandid tagasi. Ajalooliselt võiks kõige varasemaid globaliseerumisnähtusi nimetada miniglobaliseerumisteks. Nende all on nähtud Rooma impeeriumi taotlusi, rekonkistat ning hiinlaste tehnoloogilisi ja majanduslikke uuendusi enne 15. sajandit. Need ühiskonnad ei olnud staatilised, kuid nende peamiseks probleemiks

²⁷ Hirst, Paul & Thomson, Grahame 1996. *Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance*. Cambridge: Polity Press, 181.

²⁸ Valge. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 13.

kujunes piisava jätkusuutlikkuse puudumine.²⁹ Suure tõenäosusega rajasid väiksed globaliseerumisilmingud teed valdavamaks üleilmastumisprotsessiks. Seoses tehnoloogiliste saavutuste ja maailmaturu tekkega on üks võimalikke ajaloolisi üleilmastumise alguspunkte Ameerika avastamine Christoph Kolumbuse poolt 1492. aastal.³⁰ Eurooplastel oli suur soov ekspansiooniks, kuna paljud üleilmastumise eeldused pärinesid Lääne-Euroopast. Nii tehniline progress kui ka finantskäsitus olid tunduvalt komplitseeritumad ja mõjuvamad kui mujal maailmas. Seda kõike rikastas omakorda trükikunsti leiutamine ja ülikoolide rajamine.

Muutused 19. sajandi maailmamajanduses, demograafias ja valitsemises märgivad integreerituma maailma teket. Seega võiks asjakohaseks globaliseerumisprotsessi alguseks pidada 19. sajandi esimest poolt. Majanduskasv oli 1820-1870 aastani märksa suurem kui sama sajandi lõpupoole.³¹ Sellele lisandusid mitmed teised aspektid, nagu tööstusrevolutsioon ja migratsiooni suurenemine, mis annavad eelduse, et maailmastumise juured peituvad just 19. sajandi alguses. Esimesel üleilmastumise etapil kasvas rahvaarv eelkõige Euroopas väga kiiresti, suurendades asustustihedust. Selle tulemusena olid just varase demograafilise üleminekuga riigid need, kellest sai alguse ränderevolutsioon. Edukat rahvasiiret ei oleks olnud ilma transpordi arenguta, mida toetas aurujõu rakendamine, mis viis ulatuslike raudteevõrgustike rajamiseni ja aurulaevade kasutusele võtmiseni ookeanidel.³² Auto leiutamises kehastus demograafilise üleminekuga alguse saanud individualiseerumine.

Euroopa riikidest soodustasid Prantsusmaa ja Suurbritannia vabakaubandust, aga kuna nad domineerisid ka välisturul, elavnes paljudes teistes riikides protektsionistlik majanduspoliitika. Sellest hoolimata toimus kaubanduse globaliseerumine, mille tulemusena oli majanduskasv aastatel 1820-1870 4,2 protsenti.³³ Alguse sai riskialtim kapitali investeerimine nii kodumaal kui rahvusvahelisel areenil. Seda toetasid migratsioon ja rahandusorganisatsioonide teke. Välisinvesteeringute suurenemist ajendasid samuti kullastandardil põhineva maksusüsteemi loomine ning hargmaiste kontsernide rajamine.³⁴

²⁹ Holton, Robert J. 2011. *Globalization and the Nation state*. Second edition. Hampshire: Palgrave Macmillian, 19.

³⁰ *Ibid*, 34.

³¹ Valge. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 17.

³² Strayer, Robert W. 2009. *Ways of the World: A Brief Global History*. Boston, NY: Bedford: St Martin's, 528.

³³ Valge; *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 56.

³⁴ *Ibid*, 57-58.

Üleilmastumist edendas suurel määral industrialiseerumine, mis osutus mõnes riigis isegi revolutsiooniliseks.

19. sajandi globaliseerumise võtab suures osas kokku koloniaalimpeeriumite teke. Süveneva globaalse koostöö jätkudes jõuti 19. sajandi lõpuks välja ülemaailmsete institutsioonide, kunstibiennaalide ja spordivõistlusteni, millele lisandusid globaalühiskondlikud küsimused, maailma jagamine 24-ks ajatsooniks ja kultusbrändide teke. Esimeseks globaliseerunud riigiks võib pidada Ameerika Ühendriike, mis oli 20. sajandi alguses majanduslikult üks arenenumaid ning mitmekülgseima rahvastikuga riike. Lisaks eelnevale üks esimesi demokraatlikke riike. Kuigi 19. sajandil esines vähe demokraatiad, kujunes see valitsemisviis 20. sajandi globaliseerumismudeli aluseks, mille kujundas suures osas USA.

20. sajandi algust iseloomustab tehnoloogiliselt kiiresti arenev maailm. Paraku leidis sajandi alguses aset Esimene maailmasõda, mis kaotas ülemaailmse perspektiivi, kuna tähelepanu oli suunatud Euroopasse. Sõjajärgsed aastad kulusid taastamistöödele ja ühiskonna ülesehitamisele, mille lõhkus Teine maailmasõda. 1914-1945 ei toimunud enam nii kiired arengud kui 19. sajandil. Antud perioodi iseloomustab demokraatia ebastabiilsus, mille ehedaim näide on Weimari Vabariik. Samuti muutis sõda riigid majanduslikult haavatavaks. Kadus riikidevaheline majanduslik sõltuvus, mis kulmineerus Suure Depressiooniga 1929-1933. aastani. Majanduskriis intensiivistas proteksionistlikku poliitikat veelgi enam, mille tõttu hävis lootus rahvusvahelise kaubanduse taastamiseks.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni loomine 1945. aastal ühendas mingil määral lagunened ja sõjast haavatud maailma, edendades omakorda vastastikust sõltuvust. Paraku oli maailm jagunenud kommunismi ja liberalismi vahel, seetõttu arenes üks osa maailmast kiiremini kui teine. Pärast Teist maailmasõda hakati rohkem tähelepanu pöörama inimõigustele ning elatustaseme parandamisele. Mainimata ei saa jätta ülemaailmse majanduse taastumist. Selle tulemusel arenes Kolmas Maailm väga kaugele, kus välisinvesteeringud mängisid olulist rolli. Samuti oli tehnoloogia areng positiivne, nii teabe kui kaupade liikumine kiire. Väga palju on üleilmastumisega seoses räägitud individualiseerumisest. Selleni viis massitarbimine ning sotsiaalsete piiride hägumine rikastumise tagajärjel.³⁵ Lääneriikides muutus ühiskond vabamaks, inimesed julgesid avaldada oma arvamust. Toimus niinimetatud haridusrevolutsioon, mis muutis inimesed omavahel võrdsemaks. Maailmas aset leidnud majanduslikud muutused eelkõige

³⁵ Valge. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 100.

kaubanduse ja hindade liberaliseerimine, riigi sekkumise vähendamine ja valdava teenindussektori osakaal, kujundasid mõiste neoliberaalne globaliseerumine, mille järelmõjud olid 21. sajandi alguskümnendil tunda. Oluline on märkida sotsiaalseid arenguid, mis kaasnesid demograafilise üleminekuga. Lääneriikides kujunes peamiseks probleemiks vananev rahvastik. Selle tulemusena sai alguse intensiivne immigratsioon arenenud riikidesse, mis soodustas mitmekesisema ühiskonna tekkimist.

1.3 Modernse riigi kontseptsiooni kujunemine Jaapanis

Modernsete institutsioonide väljakujunemine algas 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alguses, kuid ei toimunud maailmas üheaegselt. Paratamatult sõltus moderniseerumine rahvastikuarengust, majanduslike piiride laiendamisest ning veel mitmetest faktoritest. Alates aastast 1850 tõusid üleilmastumise näitajate alusel Euroopa ja Lääne siirderiikide kõrval esile ka koloniaalriigid, kuna Lääne impeeriumitaotlused viisid nii Lõuna-Ameerikas, Aafrikas kui ka Aasias mitmete riikide koloniseerimiseni, mis omakorda haaras ka need riigid üleilmastumisprotsessi. Eelmistele lisandus Jaapan, kus kohalikud organisatsioonid algatasid 19. sajandi teisel poolel piirkondliku üleilmastumise.³⁶ Kuigi varasemalt oli jaapanlastel esinenud kokkupuuteid teiste rahvastega, hõlmab Jaapani ajalugu ligi paarisajandilist isolatsiooni. 19. sajandi keskpaik märgib kinnise riigi kontseptsiooni lõppu. Sestap võiks Jaapani üleilmastumisprotsessi alguseks märkida aasta 1868, mil sai alguse Meiji ajastu, mis tõi kaasa Jaapani riigi moderniseerumise.

Huvi Jaapani vastu on olnud järjepidev. Kuigi eurooplased ei pääsenud üsna pikka aega Jaapanile ligi, suurenesid 19. sajandi esimesel poolel seoses majanduslike sidemete lõimumisega ja impeeriumi taotlustega Lääneriikide ootused Jaapani suhtes. Kuna Tokugawa šogunide võim Jaapanis osutus samuti ebakindlaks, viis see sajandi keskpaigas Jaapani avamiseni, milles mängisid peamist rolli ameeriklased. 1853. aastal saadeti Matthew C. Perry eestvedamisel Jaapanisse ameerika laevastik edastamaks Jaapani valitsejatele USA presidendi ettepanek kaubanduslike suhete alustamiseks.³⁷ Jaapanlased olid selles olukorras kaitsetud ning juba järgneval aastal kirjutasid lepingule alla, mille kohaselt avati ameeriklastele kaks sadamat ning edendati vastastikust kaubavahetust.³⁸

³⁶ Holton, *Globalization and Nation state*, 38-39.

³⁷ Beasley, William Gerald c1995. *The rise of modern Japan: Political, economic and social change since 1850*. NY: St Martin's Press, 28.

³⁸ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 97.

Järeleandmised viisid aga kodusõjani, mille peamiseks ajendiks ei olnud aktsioonid välismaalaste vastu, vaid võitlus võimu pärast, mis viis 1868. aastal šoguni allaandmiseni.³⁹

Alates 1868. aastast toimus Jaapani valitsemises oluline pööre. Kogu valitsusvõim koondati keisri ümber, kelle järgi nimetati periood Meiji ajastuks, mis tähendas "Valgustatud valitsemist"⁴⁰ ja mida hiljem hakati nimetama Meiji restauratsiooniks. Sellel ajal aset leidnud poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike muutuste tulemusena kujunes 19. sajandi lõpuks modernne Jaapani riik.⁴¹ Samal ajal kui mitmetest Aasia riikidest said koloniaalriigid, üritas Jaapan Lääneriikidega võrdseks kasvada, õppides ja omandades Lääne meetodeid. Moodsate institutsioonide rajamise eelduseks oli seisuste ja nendega kaasnenud eesõiguste kaotamine. Mitmete reformide hulka kuulusid üldise sõjaväekohustuse kehtestamine ja isikuvabaduste laiendamine. Sõjalise jõu olemasolu oli muutavas riigis ülimalt tähtis, kaitsmaks nii sise- kui välisrännakute eest.

Üheks peamiseks Meiji ajastu loosungiks kujunes industrialiseerumine.⁴² Sarnaselt Euroopa riikidega toimus Jaapanis tööstuslik pööre, mil toimub Jaapani liikumine maailmaturu areenile. Jaapani valitsuse suhtumine industrialiseerumisse oli paljulubav, toetades algajaid madala intressiga laenude ja kuluka tehnoloogia sissetoomist mitte ainult sõjatööstuse, vaid ka tarbekaupade tootmises. Kuigi enamus tööstustest polnud tulusad, aitas valitsus arendada Jaapani eksporti, sest turusuhete loomine välismaal tagas lõpliku ülemineku põllumajanduselt tööstusele. Üsna pea hõivas Jaapan maailmas juhtiva siidi- ja puuvillatootja koha, mis olid kuni 20. sajandini eksporditavamaid artikleid.⁴³ Tähelepanuväärne isik Meiji ajastul oli Shiga Shigetaka, kes lähtus Jaapani majanduse arendamisel Uus-Meremaa mudelist. Ta leidis, et Jaapan peaks rohkem tähelepanu pöörama oma geograafilisele asendile, millest tulenevalt orienteeruma merekaubandusele. Eelkõige propageeris Shiga äri- ja tehnoloogia valdkondade arendamist, mille tulemusena suudaksid Jaapani spetsialistid kaubanduse välismaalaste laevadelt üle võtta.⁴⁴ Shiga lähenemine toetas Jaapani valitsuse eesmärke saada Lääneriikidega võrdseks.

³⁹ Huffman. *Japan in World history*, 75.

⁴⁰ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 101.

⁴¹ Jansen, Marius B. 1993. "The Meiji restoration". *Cambridge history of Japan. Volume 5 The nineteenth century*. Ed Jansen, Marius B. Cambridge: Cambridge university press, 360.

⁴² Gavin, Masako 2004. "Shiga Shigetaka (1863-1927) and New Zealand as a Model for Japan". *Japanese Cultural Nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Ed. Starrs, Roy. Kent: Global Oriental, 195.

⁴³ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 109.

⁴⁴ Gavin. "Shiga Shigetaka(...)", 205.

Moderniseerumisprotsessi juures kujunes relevantseks rahvusliku identiteedi küsimus. Rumi Sakamoto väidab, et enne Meiji restauratsiooni ei teadvustanud jaapanlased endale konkreetset “Jaapani rassi”.⁴⁵ Küll aga on Hirata Atsutane juba 1811. aastal öelnud, et jaapanlased on jumalate järeltulijad, kes on teistest rahvastest üle ning Jaapan erineb kõikidest maailma riikidest.⁴⁶ Esimesest väitest võib järeldada, et kindel rassiteooria koos konkreetsete tunnustega arenes välja lääne invasiooni käigus, sest läänes oli antud teema juba pikka aega aktuaalne olnud. Mingisugune rahvuslik identiteet pidi jaapanlastel juba varem olemas olema. Seda tõestab mitmesajandiline isoleeritus, mida iseloomustab ühiskonna homogeenne mentaliteet ja Jaapani mütoloogiline baas, mis figureerib *shinto* usundi ning keisri näol. Müüdid räägivad, et keiser on päikesejumalanna Amaterasu järeltulija, jaapanlaste hingeline liider.⁴⁷ Ilmselt aitasid nii varasemad identiteedi avaldused kui ka oma rassi teadvustamine seista vastu Lääne koloniseerimispüüetele. Iseseisva identiteedi poliitika rajas samuti eelduse Jaapani impeeriumi kujunemiseks.

Jaapani poliitmaastikul on alates 19. sajandi keskpaigast valitsenud vahelduva eduga erinevad riigivormid. Tempoka moderniseerumise tulemusena kujunes Jaapan Aasia maailmajaos 19. sajandi lõpuks kõige arenenumaks riigiks, täites ühtlasi ka oma eesmärgi saada Lääneriikidega võrdseks. Paljud Lääne ajaloolased näevad edu taga just moderniseerimisele orienteeritud oligarhiat, mis tagas stabiilsuse ja keskendus arengule, valitsedes kindlalt 1880-1918. aastatel.⁴⁸ Oligarhide peamisteks eelisteks on peetud ühtset eesmärki ehitamiseks sõjaliselt tugev ja majanduslikult rikas riik.⁴⁹ Olenemata põhiseaduse vastuvõtmisest ja Maapäeva loomisest, ei esinenud Jaapanis soovi luua demokraatlik süsteem, mille suunas toimus Lääneriikides järk-järguline liikumine.

Sarnaselt Lääne suurriikidele olid Jaapanil tekkinud koloniseerimishuvid. Koloniaalalad kompenseerisid Jaapani loodusressursside vaesust ning laiendasid Jaapani turgu. Koloniseerimistegevuse tulemusena sattus Jaapan konflikti Tsaari Venemaaga, mis kulmineerus 1904-1905. aastal Vene-Jaapani sõjaga. Imekspandav võit jaapanlaste poolt näitas, et tegemist oli jõulise rahvusriigiga. Omakorda elavdas võit Jaapani poliitilist tegevust, mille tulemusena tekkis palju uusi parteisid ning Jaapan alustas Antanti riikidele

⁴⁵ Sakamoto, Rumi 2004. "Race-ing Japan"; *Japanese cultural nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Kent: Global Oriental, 180.

⁴⁶ Beasley. *The rise of Modern Japan*, 24-25.

⁴⁷ Klaassen, Olaf-Mihkel 2008. *Jaapan läbi aegade*. Tallinn: Argo, 59.

⁴⁸ Large, Stephen S. 2009. "Oligarchy, democracy, and Fascism". *A companion to Japanese history*. Ed. Tsutsui, William. Chichester: Wiley-Blackwell, 156.

⁴⁹ Large. "Oligarchy, democracy, and Fascism", 158.

lähenedist, kuuludes hiljem ka Esimese maailmasõja võitjariikide hulka, rikastades oma impeeriumit Saksamaale kuulunud koloniaalalade arvelt.⁵⁰

Pärast Esimest maailmasõda tekkis Jaapanis rahulolematus riigikorraga. Kuigi Meiji konstitutsiooni kohaselt oli parlamendi alumine koda rahva poolt valitav, puudus enamus meestel valimisõigus. Seetõttu kujunes Jaapanis välja kampaania, mis propageeris universaalse valimisõiguse laiendamist.⁵¹ 1920-ndate aastate keskel sai reformipüüdluste tulemusena Jaapani valitsusvormiks demokraatia, ühtlasi olles üks esimesi demokraatiad väljaspool Lääne tsivilisatsiooni. Valitsev demokraatia kukutati Jaapanis 1930-ndate aastate alguses. Põhjuseks on enamasti peetud Suurt Depressiooni, poliitilise võõrandumise kriisi ja Mandžuuria intsidenti, mis isoleeris Jaapani rahvusvaheliselt areenilt.⁵²

Poliitilisi arenguid Jaapanis 1930-ndate aastate algusest on enamasti peetud fašismiks, mis sarnanes samal ajal Itaalia ja Saksamaa poliitiliste protsessidega. Jaapan oli samuti tuntud tugevalt natsionalistlike ideede poolest. Sõja ajal oli Jaapanis võimul autoritaarne valitsus, mida juhtis Tojo Hideki, kes mõisteti edaspidi Tokyo protsessil koos kuue teise kohtualusega sõja alustamises süüdi.⁵³ Maailmasõja lõpp kulmineerus tuumaplahvatustega, millest rusutud Jaapani okupeerisid Ühendriigid, viies Jaapanis läbi mitmeid läänelikke uuendusi. Seetõttu kujunesid mõisted demilitariseerimine ja demokratiseerumine ameeriklaste strateegia põhipunktideks Jaapanis.⁵⁴

Juba 1945. aasta lõpus hakkasid esile kerkima varasemad nii parem- kui vasakpoolsed parteid ning 1946. aasta parlamendivalimistel võidutses Liberaalne partei.⁵⁵ 1947. aasta konstitutsioon määras Jaapani riigikorraks parlamentaarse demokraatia. Parlament sai kõrgeimaks riigivõimuks, näitamaks, et vastutus kuulus rahva poolt valitud esindajatele. Parlament koosnes madalamast Esinduskojast ja ülemisest Nõukogukojast, mis mõlemad olid rahva poolt valitavad. Täidesaatva võimu esindajaks oli valitsus koos peaministriga. Peaminister valiti parlamendi poolt ning tema õiguseks oli esindajatekoja laialisaatmine, valimiste korraldamine ja valitsuskabineti valimine. Peaministri otsuseid

⁵⁰ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 131.

⁵¹ Nearly, Ian 2002. *The state and politics in Japan*. Cambridge: Polity Press, 24.

⁵² Ishida, Takeshi & Ellis S. Krauss 1989. "Democracy in Japan: Issues and Questions". *Democracy in Japan*; Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 8.

⁵³ Gordon. *A Modern history of Japan (...)*, 228.

⁵⁴ *Ibid*, 227.

⁵⁵ Klaassen, Olaf Mihkel. *Jaapan läbi aegade*, 200.

parlament kinnitama ei pidanud.⁵⁶ Ühendriikide eeskujul hakkas kohtuvõimu täitma Ülemkohus. Otsuste vastuvõtmine ja teostus langes Jaapanis suures osas bürokraatidele. Toimima hakanud konstitutsiooni peeti jaapanlaste poolt esialgu liiga läänelikuks, kutsudes paljudes parlamendiliikmetes esile vastuseisu. See pole üllatav, sest demokraatial ei olnud Jaapanis väga sügavaid juuri ning pärast sõda levisid ka sotsialistlikud ideed. Selles mängis olulist rolli Jaapani geograafiline positsioon, sest tema naabriteks olid kaks suurt kommunistlikku riiki. Olenemata marksistlike ideede ulatusest, pakkus demokraatia võimalusi majanduskasvuks ning heaoluühiskonnaks, mida jaapanlased pärast sõda vajasisid.⁵⁷

Vaatamata demokraatlikule riigikorrale, valitses Jaapanis väga pikka aega ainiti Liberaaldemokraatliku partei ülekaal. See olukord tõstatas küsimuse parlamentaarse demokraatia sobivuse kohta Jaapanis, sest antud riigivormi puhul on tavaline, et valitsuse moodustavad parteid aeg-ajalt vahetuvad. Jaapanis ei suutnud opositsiooni parteid pikka aega võimule pääseda. 1955. aastal tekkinud poliitiline süsteem, mille alusel liideti Demokraatlik ja Liberaalne partei, märkis ühe partei dominatsiooni algust perioodil 1955-1993. Liberaaldemokraatlik partei saavutas oma võimu tänu maaelanikest valijatele ning koostööle suurte äride ja bürokraatiaga, mida tihtipeale kutsutakse “raudkolmikuks”.⁵⁸

Opositsiooniparteina mängisid Jaapani poliitmaastikul olulist rolli sotsialistid, kes ühinesid taas 1955. aastal. Okupatsiooni ajal, täpsemalt 1948.a. moodustasid sotsialistid valitsuse, kuid ei saanud hiljem Liberaaldemokraatlikule parteile vastu. Sotsialistid toetusid küll töölisliikumisele, mille üheks suurimaks koondajaks oli Sohyo, kuid arvamuste lahknemise tõttu avaldus ühingu nõrkus. Kuigi 1950-ndateks aastateks oli ühingutes 50 protsenti kõikidest töolistest ning toimusid iga-aastased streigid, ei olnud sotsialistidel palju toetajaid.⁵⁹ Sotsialistide parem tiib eraldus, moodustades Demokraatliku sotsialistliku partei. See erakond lubas tõusta oluliseks poliitiliseks võimuks, kuid isegi järgneva kolmekümne aastaga ei suutnud saavutada märkimisväärset valijaskonda.⁶⁰

1960-ndatel keskendusid liberaaldemokraadid majanduskasvule. Jaapani valitsus arendas sotsiaalturvalisust ning haridust. Jaapani valimiskord hakkas 1960-ndatel

⁵⁶ Krauss, Ellis S. 1989. “Politics and Policymaking”. *Democracy in Japan*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 45.

⁵⁷ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 211.

⁵⁸ Tipton, Elise K. *Modern Japan (...)*, 172.

⁵⁹ Nearly. *The state and politics in Japan*, 79.

⁶⁰ *Ibid*, 80.

Liberaaldemokraatliku partei jalgealust õõnestama. Regionaalne valimissüsteem, mis oli jagatud rahvastiku osakaalu järgi, kaotas ulatusliku urbaniseerumise käigus valijate võrdsusõigust, mille tõttu said konservatiivid 1972. aasta parlamendivalimistel vähem kohti, kui kunagi varem.⁶¹ Jaapani meedias on ebavõrdsele valimissüsteemile suurel määral rõhutatud, ent valitseva partei ainukeseks muudatuseks oli tihedamini asustatud linnapiirkondade esindajate arvu tõstmine parlamendis.⁶²

Alates 1973. aastast oli Liberaaldemokraatlik partei sunnitud oma poliitika ümber hindama, sest ainult majanduskasvule appelleerimine ei taganud poliitilist edu. Tanaka Kakuei tutvustas valitsuses keskkonnakaitse ja sotsiaalhoolekande parandamise plaane, mis olid küllaltki edukad, sest 1974. aastal kulutas valitsus sotsiaalhealule rohkem kui avalikele töödele.⁶³ Sellel ajal vähenes bürokraatia mõju valitsuses, kuna peaminister Tanaka polnud ametnik vaid ettevõtja. Ilmselgelt muutis bürokraatia vähenemine valitsemise demokraatlikumaks, kuid valmistas samuti ette pinda korruptsiooniskandaaliks, mis sundis peaministri tagasi astuma. Seoses Tanakaga tuleb esile tõsta *koenkai* 'ide⁶⁴ tekkimist, mis tagas konservatiivide populaarsuse ja ülekaalu parlamendis. 1980-ndatel tõusis pikaajaseks peaministriks Nakasone, kes oli nii sise- kui välispoliitikas väga aktiivne liider. Majandus õitses tema ajal isegi rohkem kui kuuekümnendatel aastatel. Siiski on Nakasonet küllaltki riskialtiks peaministriks peetud, kuna ta seadis Liberaaldemokraatliku partei mitmel korral ohtlikku olukorda.

Opositsiooniparteid, mille arv 1960-ndatel tõusma hakkas, hoidsid pikka aega madalat profiili. Demokraatliku sotsialistliku partei kõrval tekkis religioosse organisatsiooni Sokka Gakkai poliitiline tiib Komeito, mis 1967. aastal poliitmaastikul tõusma hakkas, kuid pärast suurorganisatsioonist eraldumist, vaid väiksele valijaskonnale toetuda sai.⁶⁵ Ka kommunistide toetajaid oli läbi aegade üsna vähe. Sotsialistid, kelle valijaskond ühingute liikmete näol oli 1970-ndate 1980-ndate vahel langenud, hakkasid taas 1980-ndate lõpus töölisliikumise baasi organiseerima. Just Sotsialistlik partei sai Jaapanis endale esimese naisliidri, Doi Takako, kes julgustas naisi hääletama ning oponeeris Nakasone käibemaksu sisseseadmisele, kuna seda maksu pidid koduperenaised

⁶¹ Tipton. *Modern Japan (...)*; lk 205

⁶² Krauss, Ellis S. "Politics and Policymaking", 42.

⁶³ Tipton. *Modern Japan (...)*, 206.

⁶⁴ Personaalne toetajate grupp, mis koosneb sõpradest, tuttavatest, pereliikmetest, kohalikest äridest ja fõdreatsiooni liikmetest. Poliitkandidaat organiseerib toetajate grupi endale ise ning see on kohati isegi tähtsam kui parteikabinet. Uutel poliitikutel on üsna raske gruppi üles ehitada, kuna *koenkai* 'd on tavaliselt pärandatavad. Nearly. *The state and politics in Japan*, 72.

⁶⁵ *Ibid*, 81.

maksmata.⁶⁶ Vaatamata 1990. aasta valimistel saavutatud edule, kaotasid nad üsna pea pinna jalge alt. Opositsiooni on Jaapanis peetud äärmiselt ebaefektiivseks, kuna nad oskasid küll konservatiividele vastu seista, kuid ise poliitilisi ettepanekuid ei teinud, mis vähendas kindlasti nende mõju otsuste tegemisel. Veelgi vähem saab rääkida valitsuse moodustamisest. John W. Dower on kirjutanud, et opositsioon võttis omaks rahu ja demokraatia juhtmõtte, kuid kaotas oma poliitikas tihti nende mõistete sisu.⁶⁷ Ian Nearly arvates seadsid sotsialistid kahtluse alla demokraatia sobivuse jaapani ühiskonnaga.⁶⁸

Milleeniumi poole liikudes hakkasid Jaapani sisepoliitikas toimuma olulised muutused, mis tulenesid värskete ideede puudusest valitseva partei poliitikas. Konservatiive tabanud skandaalilaine tekitas rahvas umbusku, mis kukutas nad pikaaegselt monopoolselt positsioonilt. Viimane võimaldas mitmete uute parteide tekkimist. 1993. aastal moodustati kaheksa partei koalitsioonivalitsus ning peaministriks sai Jaapani Uue partei liider Hosokawa Morihiro.⁶⁹ Kuigi see valitsus ei püsinud kaua, tuleks suuremas perspektiivis vaadata üldisi muutusi, mis Jaapani poliitikas toimusid. Bürokratia mõjule üritati vastu seista juba seitsmekümnendatel, kuid üheksakümnendatel võtsid initsiatiivi valitud poliitikud, kes bürokraatide osakaalu otsuste tegemisel vähendasid. Lisaks sai peaministriks sotsialistliku partei liider Murayama Tomiichi. See oli suur saavutus, arvestades, et viimati olid sotsialistid võimul 1948. aastal. Kuigi sotsialistide valitsusaeg ei olnud pikk, hakkas Jaapan liikuma stabiilse kahe partei süsteemi suunas

Jaapani Teise maailmasõja järgsete arengute juures tuleb samuti tähelepanu pöörata tema julgeolekule ja positsioonile maailmas. Jaapan kujunes Teise maailmasõja eelselt väga tugevaks militaariigiks, mida toetasid demokraatliku valitsuse kukutamine, väljaastumine Rahvasteliidust ning võimutaotlus Aasias. Pärast ebaõnnestunud välispoliitikat, mille tulemuseks oli sõja kaotamine, hakkasid Jaapani välis- ja julgeolekupoliitikas domineerima Ühendriigid, kellest sõltuvus ei kadunud ka pärast iseseisvumist 1952. aastal. Jaapan oli esimene riik Aasias, kelle abil alustas USA antud piirkonnas oma huvide kindlustamist. Seeläbi aitasid Ameerika Ühendriigid Jaapanil rahvusvahelist positsiooni taastada, ent viimast ei olnud Jaapanil kerge saavutada. Olenemata demokraatlikust valitsusest ja rahupüüdlustest ei olnud paljud rahvad, eriti

⁶⁶ Nearly. *The state and politics in Japan*, 85.

⁶⁷ Dower, John W. C1993. "Peace and democracy in two systems: External Policy and internal conflict". *Postwar Japan as History*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press, 19.

⁶⁸ Nearly. *The state and politics in Japan*, 83.

⁶⁹ *Ibid*, 93.

Aasia riigid unustanud Teise maailmasõja aegseid sündmusi. Seetõttu hoidis Jaapan välispoliitikas pikka aega madalat profiili. 1956. aastal toimusid Jaapani jaoks olulised sündmused. Kirjutati alla sõjategevuse lõpetamise lepingule NSV Liiduga ning Jaapanist sai ÜRO liige.⁷⁰

1970-ndatest aastatest hakkas Jaapani välispoliitika muutuma. Patrooni ja kuuletuja suhtest oli kujunenud konkurents ning vastasseis. Viimase tõttu võttis USA ette Nixoni šokid, mida on lähemalt vaadeldud järgmises peatükis.⁷¹ USA isetegevus ei meeldinud jaapanlastele ning nad hakkasid otsima suuremat autonoomsust. 1973. a. sattusid ka jaapanlased suurde rahvusvahelisse konflikt, milleks oli naftakriis, kus nii Jaapanit, Lääne-Saksamaad kui ka Itaaliat koheldi ebasõbralike rahvustena.⁷² Tulenevalt Jaapani suurest naftanõudlusest tegi valitsus järsu diplomaatilise muutuse, toetades araabia rahvaid konfliktis Iisraeliga. 1980-ndate lõpus tahtis Jaapan oma positsiooni rahvusvahelistes organisatsioonides suurendada. Kõrgest majanduskasvust tulenevalt kindlustas Jaapan oma juhtkoha arenguabi doonorina. 1989.a. kujunes Jaapan kõige suuremaks arenguabi andjaks, liikudes Ühendriikidest ette ning toetades peamiselt Kesk- ja Ida-Euroopat, Lähis-Ida, Filipiine ja Lätina-Ameerikat.⁷³

1952. aastal ratifitseeritud San Francisco rahulepinguga sai Jaapanist taas iseseisev riik, kuid kaitslepingu sõlmimise tõttu ei kaotanud Ühendriigid sealseid sõjaväebaase, mille eesmärgiks oli lahendada Jaapani sisekonflikte ning tagada rahu.⁷⁴ Pigem oli kaitslepingu eesmärk USA võimu demonstreerimine Aasias, taasrelvastades Jaapani võimaliku tulevase sõjalise konflikti tarbeks. Jaapani eesmärk pärast Teises maailmasõjas toimunud sündmusi oli ülimale rahule keskendumine. Ameeriklased eeldasid aga, et Jaapan loob üsna pea armee. USA survele seati 1954. aastaks eesmärk formeerida 325 või 350 tuhande meheline sõjavägi⁷⁵, mida jaapanlased nimetasid hiljem Enesekaitsevägegedeks. Lepingute ühe klauslina jäid nii Okinawa kui ka Ryukyu saared Ameerika Ühendriikide võimu alla, kuhu rajati suurimad tuumasõlmjaamad Aasias.⁷⁶ Jaapan ise võttis vastu kolm tuumarelvavastast põhimõtet, mitte omada, toota ega tutvustada antud relva. John F.

⁷⁰ Klaassen. *Jaapan läbi aegade*, 205.

⁷¹ V.t 2.1 *Jaapani majandusarengust*, 26.

⁷² Kitaoka, Shinichi 1990. "Diplomacy and the Military in Show Japan". *Daedalus* nr 3, 170-171.

⁷³ Frank, E. Blair 1993. *Countries of the world and their leaders yearbook 1993*. Volume 1. Detroit: Gale research Inc., 753.

⁷⁴ Tipton. *Modern Japan (...)*, 169.

⁷⁵ Dower. "Peace and democracy in two systems (...)", 8.

⁷⁶ *Ibid*, 7.

Kennedy ajal hakkasid ameerika liidrid esimest korda kõnelema Jaapani “vabasõidust” USA arvel sõjalistes küsimustes.⁷⁷

Jaapani poliitikud kartsid külma sõja ajal sõtta sattuda, seega tõstatasid nad taasrelvastumisele mitmeid sisebarjääre. 1976.a. toimusid julgeolekupoliitikas olulised muutused. Esiteks määrati enesekaitsevõtte kulutusteks riigieelarvest mitte rohkem kui üks protsent. Teiseks ei tohtinud enesekaitsevõtte omada lööklennukeid ega lennukikandjaid ning loodusele kahjulikke relvi. Kolmandaks ei tahtnud Jaapan osaleda teiste riikide militariseerimises, pannes peale barjäärid relvatehnoloogia eksportimiseks, eelkõige Ühendriikidesse. Neljandaks ei tahtnud Jaapan oma võtteid välismaale lähetada, tõrkudes lepingu täitmisest USA-ga.⁷⁸

Kuni 1989. aastani oli Jaapani avalikkus täielikult vastu taasrelvastumisele ja konstitutsiooni muutmisele. Siiski panid nii regionaalsed kui ka globaalsed ohud Jaapani 1990-ndatel oma julgeolekupoliitika ümber hindama. Sõjalise liidu hoidmiseks Ameerika Ühendriikidega hakkas Jaapan rohkem militariseeruma. 1992.a. võeti vastu Rahvusvaheline Rahukoostöö seadus, võimaldamaks enesekaitsevõtte osalemist ÜRO rahumissioonidel.⁷⁹ Jaapanis hakati rääkima isegi tuumarelva võimalikust omamisest, kuid see ettepanek laideti üsna kiiresti eelkõige ameerika liidrite poolt maha. USA ootas jätkuvalt, et Jaapan panustaks rohkem sõjalisse koostöösse.

⁷⁷ Cumings, Bruce 1993. "Japan in the world system". *Postwar Japan as history*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press, 53.

⁷⁸ Hughes, Christopher W. 2009. *Japan's Remilitarisation*. London: Routledge, 25.

⁷⁹ *Ibid*, 32.

2. Jaapani globaliseerumise tunnusjooni

2.1 Jaapani majanduskasvust

Pärast Teist maailmasõda kogesid mitmed Euroopa riigid, aga ka Jaapan majanduskasvu. Majandusime, mis Jaapanile osaks sai, peitub Läänest sootuks teistsuguses majandusmudelil, mille ka teised Ida-Aasia riigid Jaapani eeskujul omaks võtsid.⁸⁰ Jaapani majandusarengut on väga palju tunnustatud ja imetletud, samas ka kritiseeritud. Jaapanlaste majanduslik edu on köitnud paljusid kirjanikke ja akadeemikuid uurima Jaapani “saladusi”. Samas leidub ka arvamusi, et majandusime koha pealt on liialdatud. Pärast iseseisvumist 1952. aastal alustas Jaapan rännakut majandusarengu suunas, sest riigi prioriteediks oli majanduse kindel kasv ja vabadele turgudele orienteerumine,⁸¹ mida toetas Liberaaldemokraatlik partei.

Sõjajärgsed aastad olid Jaapanile väga kehvad. Riigi eduka ülesehitamise nimel, mis hõlmas majanduskasvu ja kõrgema elustandardi poole pürgimist, sõlmiti jaapani valitsuse ja rahva vahel n-ö ühiskondlik leping.⁸² Selle alusel sekkus valitsus majandusküsimustesse, olles Aasia majandusmudeli üheks tunnuseks. Majandusarengus mängis seetõttu olulist rolli Rahvusvahelise kaubanduse ja tööstuse ministeerium(MITI), mida on mitmetes allikates nimetatud administratiivseks abiks. Elustandardi parandamisega alustati juba Ameerika okupatsiooni raames, mil viidi läbi maareform, mille tulemusena suurendati pea poole Jaapani rahvastiku sissetulekuid. Juba 1950. aastaks kuulus ligi 90 protsenti maast neile, kes seda harisid.⁸³ Olulisema ja ootamatuma tõuke kasvuks sai Jaapani majandus Korea sõjast, kui Ühendriikide sõjavägi vajas varustamist.⁸⁴ Majanduse õitseage ei saanud siiski ennem 1960. aasta suve, kui poliitiline pinnas hakkas rahunema.

Majandusliku õitsengut võib seostada majandusteadlase Ikeda Hayatoga, kes tõi reformidega Jaapani ühiskonda mitmeid uuendusi. Valitsus lõi uue majanduspoliitilise plaani, mis sisaldas rahva sissetulekute kahekordistamist, ümberkorraldusi

⁸⁰ Foot, Rosemary & Weber, Andrew 2007. “What happened to the Pacific century?”. *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 88.

⁸¹ Mastanduno, Michael 2007. “Models, markets and power: political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999”. *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 115.

⁸² Tipton. *Modern Japan (...)*, 189.

⁸³ *Ibid*, 160.

⁸⁴ Karan, Pradyumna P. c2005. *Japan in the 21st century: environment, economy, and society*. Lexington: University Press of Kentucky, 312.

põllumajanduses ning impordi liberaliseerimist. Uue programmi raames spetsialiseeruti kõrgtehnoloogia arendamisele, meretranspordi suurendamisele, uute turgude otsimisele välismaal ning eksporditavatest energiaallikatest sõltuvuse vähendamisele.⁸⁵ Riik pani rõhku suurtele tootjatele põllumajanduses, tööstuses ja tehnoloogias. Mis puutub uutesse välismaa turgudesse, siis valitses Jaapani ekspordi suhtes pikka aega kahtlus nii Euroopas kui ka Aasia naaberriikides. Ajapikku saavutasid Jaapani kaubad sealsetel turgudel edu, sest tänu tööjõu kvalifitseerumise tõusule paranes toodete kvaliteet.⁸⁶

Jaapani tehnoloogiline areng pälvis nii siseriiklikust kui ka rahvusvahelisest seisukohast kõige rohkem tähelepanu. Kõrgtehnoloogia areng tõi juba 1961. aastal Jaapani liiklusesse riigi üheks sümboliks olevad toona tehniliselt kõige arenenumad *Shinkansen*'i rongid.⁸⁷ Jaapanit tuntakse tänapäeval rahvusvahelises maailmas üliarenenud tehnoloogiariigina. Selle tõttu on teda kardetud, sest jaapanlased keskenduvat spetsiifilistele valdkondadele, nagu elektroonika ja autotööstus, mis on globaliseeruvas maailmas äärmiselt olulisel kohal, tekitades nii Ameerika Ühendriikides kui ka Euroopas hirmu konkurentsist välja kukkuda.⁸⁸ Kindlatele harudele keskendumine sai alguse valitsusest, kes kõrgel kasvuperioodil valis võtmetööstused, mida eelisarendada, selleks et tõrjuda väliskonkurendid siseturult välja.⁸⁹

Tulles tagasi Ikeda reformide juurde, näitavad eelnevad püüdlused, et Jaapani ökonoomiline areng oli kindel prioriteet, kujundades Jaapanile teadlikult Ameerika Ühendriikidest ja Euroopa riikidest hoopis teistsuguse majandusmudeli. USA-s valitsev tarbimisühiskond vastandus Jaapani tootmisühiskonnale, samas muutis sissetulekute kahekordistamise plaan massitarbimise tekke reaalsuseks. Siinkohal tuleb esile tõsta jaapanlaste mentaliteeti, mis soosis säästmist. Edwin O. Reischauer on märkinud, et sõjajärgselt suutsid jaapanlased panna kõrvale rohkem sääste, kui üheski teises arenenud Lääne tööstusriigis.⁹⁰ 1950-ndatel ja 1960-ndatel levis Jaapanis kampaania, mille raames toetasid valitsus ja progressiivsed organisatsioonid säästlikku eluviisi ja kogukonna ülesehitamist. Jaapanlased säästsid ka olematu tervisekindlustuse jaoks ning ehitasid üles sõjas hävitatud hooneid.⁹¹

⁸⁵ Klaassen. *Jaapan läbi aegade*, 206.

⁸⁶ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 229-230.

⁸⁷ Henshall. *Jaapani ajalugu (...)*, 189.

⁸⁸ Foot. "What happened to the Pacific century?", 88.

⁸⁹ Karan. *Japan in the 21st century (...)*, 312.

⁹⁰ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 227.

⁹¹ Tipton. *Modern Japan (...)*, 194.

1970-ndateks oli selge, et Aasia, eelkõige Jaapani positsiooni maailma majanduses ei saa alahinnata. Jaapan oli mööda läinud Euroopa suurriikide, nagu Suurbritannia ja Prantsusmaa majandusest, ning pälvis 1970. aastal Lääne-Saksamaa ja USA järel kolmanda eksportija tiitli, olles maailmamastaabis tootmises teisel kohal.⁹² Jaapani välisinvesteeringud suurenesid alates 1960-ndatest aastatest. Mainimist väärib, et sissetulekud kahekordistusid prognoositust varem, mis näitas Jaapani head majanduskasvu. 1970-ndate perioodil, nägid mitmed akadeemikud eesotsas Henry Kissingeriga, et rahvusvahelises poliitikas kaotavad sõjaline võim ja turvalisuse küsimused üha enam tähtsust, asendudes majanduslike probleemidega.⁹³ Jaapan oli tõusnud väga lühikese perioodi vältel majanduslikuks suurvõimuks, kuid edu saladus jäi paljudele küsimuseks. Nii Jaapan kui Lõuna-Korea said kasu Vietnami sõjast.

1973. aasta naftakriisi sündmuste ajaks oli Jaapan kujunenud maailma suurriigiks. *Ta oli suuruselt kolmas majandus maailmas(USA ja Nõukogude Liidu järel), suurim laevatootja, suuruselt kolmas terasetootja, suuruselt teine autotootja(1970-ndate lõpus juba esimene), suurim raadiote ja telerite tootja jne.*⁹⁴ Tulenevalt jaapanlaste kiirest majanduslikust tõusust globaalsel tasandil, hakkas USA Jaapanis reaalselt konkurenti nägema. See on ka põhjenduseks, miks viidi Jaapani teadmata 1970-ndate aastate alguses läbi mitmeid majanduslikke reforme ja poliitilisi otsuseid, ehk Nixoni šokke. Esimene neist hõlmas majandusuhete sõlmimist Hiinaga, teine kümneprotsendilist tollimaksu USA-sse eksportimisel ja dollari vahetamise kullaks lõpetamist, kolmas jeeni väärtuse kahanemist dollari suhtes.⁹⁵ 1973. aastal plahvatanud naftakriis lõi naftahinnad lakke. Kõik need sündmused kokku näitasid Jaapanile, kuivõrd palju on riik toormaterjali impordist sõltuv ning lõpetasid majanduse kõrge kasvuperioodi. Vaatamata sellele suutis Jaapan kriisidest taastudes saavutada kõrgema kasvumäära, kui teised arenenud tööstusriigid.⁹⁶ 1980-ndatel sai Jaapanist globaalne majanduslik supervõim, kelle edu avaldas maailmas suurt huvi.

Domineerivaks suunaks kujunenud neoliberaalne globaliseerumine hakkas pärast maailma tabanud naftakriisi hoogsalt edenema, kuid ei leidnud Jaapanis erilist kajastust. Paljud neoliberaalsed kriteeriumid on Jaapani majandusmudeliga vastuolus. Aasia mudel, mis Jaapani eeskujul 1970-ndatel levima hakkas, toetub riigi sekkumisele majandusse. Lisanduvad kompaktne ühendus tööstuse ja valitsuse vahel, pikaajalsed firma-panga suhted

⁹² Foot. "What happened to the Pacific century?", 86.

⁹³ *Ibid*, 92.

⁹⁴ Henshall. *Jaapani ajalugu (...)*, 182.

⁹⁵ Gordon. *A Modern history of Japan (...)*, 289.

⁹⁶ Tipton. *Modern Japan (...)*, 203.

ning piiratud kaubanduslik tegevus. Omapäraks on kujunenud eluaegne töötamine suurtes firmades ning tootmise rõhutamine tarbimise arvelt.⁹⁷ Probleemid nagu tööjõupuudus, kõrge inflatsioon ning vaene majanduskasv, mis iseloomustasid Lääneriike 1970-ndatel ja 1980-ndatel, said neoliberaalse üleilmastumise käigus leevendust. Jaapan suutis aga ilma suurte muutusteta oma tööjõupuuduse minimaalsena hoida (alla kahe protsendi), tema majandust iseloomustas jätkuv kasv ning tagasihoidlik inflatsioon.⁹⁸

USA üritas Jaapanit impordi liberaliseerimises veenda, sest Jaapani agressiivne ekspordipoliitika ja nähtamatuid ja mitteametlikke barjääre seadev imporditaktika tekitas pingeid. Toormaterjali import ja valmistoodete väljavedu, viis ekspordi liiasuseni, mis ei meeldinud USA tootjatele, kes süüdistasid Jaapani tootjaid ebaeetilises ökonoomilises käitumises.⁹⁹ Samas tuleks arvesse võtta, et Jaapani tooted olid hinna ja kvaliteedi poolest ilmselt turusõbralikumad, edendades suuri USA tootjaid. Antud probleemi lahendust nägid Ameerika Ühendriigid Kagu-Aasias, kuhu Jaapan saaks eksportida ja sealt ressursse importida, sest sidemete loomine oli kõnealuses piirkonnas Jaapani prioriteediks. Paraku oli Jaapani poliitikute eesmärgiks rajada Kagu-Aasia riikidesse hoopis investeeringute ja tehnoloogia abil hoidla, kust saaks alguse eksport Euroopasse ja USA-sse.¹⁰⁰

Majanduspingetest USA-ga kasvas välja Jaapani uus strateegia maailmas. Naftakriisid suunasid Jaapanit juba varem keskenduma tööstustele, mis olid vähem toormaterjalist sõltuvad ning arendama infotehnoloogiat.¹⁰¹ 1980-ndatel hakkas Jaapan suuremas ulatuses majanduslikult globaliseeruma. See tähendas peamiselt välisinvesteeringute suurendamist. Maailmapanga andmetel kasvas Jaapani välisinvesteering riigiväliselt 1980-1989.a. kahest miljardist 47 miljardi dollarini.¹⁰² Suured korporatsioonid hakkasid investeerima Põhja-Ameerikasse, Euroopasse ja Aiasiasse. Jaapanlased tegid suuri oste välismaises kinnisvaras, eelkõige USA-s. Theodor White kirjutas, et jaapanlased on leidnud viisi, kuidas saavutada hea majanduslik positsioon ja hävitada ameerika tööstus.¹⁰³ Samas kirjutas Edwin O. Reischauer, et Lääs oli jaapanlaste jaoks niivõrd maha jäänud, et muutus jaapani ärimeeste ja turistide jaoks aeglaseks, mille

⁹⁷ Mastanduno. "Models, markets and power: political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999", 115.

⁹⁸ Gordon. *A modern history of Japan (...)*, 297.

⁹⁹ *Ibid*, 291.

¹⁰⁰ Gordon. *A modern history of Japan (...)*, 293.

¹⁰¹ Tipton. *Modern Japan (...)*, 206.

¹⁰² The World Bank Databank 2013. *The World Bank Group*

¹⁰³ Gordon. *A modern history of Japan(...)*, 292.

tõttu nood rahulolevatena koju tagasi saabusid.¹⁰⁴ Ilmselt ei ole juhuslik, et tänapäeval leidub arvamusi, et Jaapan on oma arengus muust maailmast mitukümmend aastat ees.

1980-ndate aastate lõpuks oli Jaapani-USA vaheline kapitalismimudelite ideoloogiline võitlus ja majanduslik rivaliteet väga selge.¹⁰⁵ USA oli ülemaailmse suurvõimuna harjunud, et teised riigid tema süsteemi imiteerivad, kuid Jaapan pakkus sellele alternatiivi. Maailmas toimunud silmapaistvad muutused, nagu külma sõja lõpp ja neoliberaalse majanduspoliitika süvenemine, märgivad uue dekaadi algust, mil USA-Jaapani konkurents kadus. Juba 1970-ndatel aastatel Ühendriikides esinenud stagnatsioon jõudis 1990-ndateks aastateks ka Jaapanisse, kulmineerudes Aasia kriisiga 1997. aastal.¹⁰⁶ See oli ajalooline pöördepunkt, mis näitas pikaajase süsteemi poliitilist nõrkust. Samas tuleks meele pidada, et Jaapanit ei tabanud majanduslik depressioon, ta oli jätkuvalt jõukas riik, kuna majandus oli orienteerunud tehnoloogia arendamisele. Barry K. Gills on väljendanud arvamust, et neoliberaalne globaliseerumine pööras liiga palju tähelepanu vabale turule ja boonustele ja liiga vähe sotsiaalsetele probleemidele, tõmmates majanduslangusesse ka Aasia kõige edukamad ja võimsamad riigid.¹⁰⁷

Palju on rõhutatud, et Jaapani majanduse puhul oli valitsuse poliitiline interventsioon pärast Teist maailmasõda vajalik, et aidata Jaapanil teistele suurriikidele järele jõuda, kuid osutus hiljem takistuseks, viies majanduskriisini nii Jaapanis kui ka teistes Aasia piirkondades.¹⁰⁸ Kriis näitas, et Jaapani majandus vajab uuendusi. Valitsuse sekkumine ja tollibarjäärid ei olnud globaliseerumise domineeriva suuna propageeringus. Lääs on üritanud Jaapanit vabaturu poliitikaga mõjutada. Samuti on suur osa jaapanlastest aru saanud, et majandus- ja sotsiaalprobleemide leevendamiseks on vaja reforme. Mõistagi on suur ekspordi osakaal näidanud riigi võimsust, kuid maailmaturul on madalama hinna ja kvaliteediga võistlejad Jaapanile suureks konkurentsiks kujunenud. Jaapani majandusteadlase Kaz Uchida arvates peaks Jaapan tulevikus globaalsel majandusturul

¹⁰⁴ Reischauer. *Japan: The story of a nation*, 248.

¹⁰⁵ Mastanduno. "Models, markets and power political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999", 115.

¹⁰⁶ Foot. "What happened to the Pacific century?", 94.

¹⁰⁷ Gills, Barry K. 2007. "The Crisis of Postwar East Asian Capitalism: American Power, Democracy and the vicissitudes of Globalization" *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 142.

¹⁰⁸ Mastanduno. "Models, markets and power: political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999", 117.

ellujäämiseks lihtsustama otsustamisprotsessi, lubama mitmekülgsemat konkurentsi ning orienteeruma rohkem turule.¹⁰⁹

2.2 Jaapani rahvastikuarengust

Pärast Teist maailmasõda toimus maailmatasandil rahvastikuplahvatus. Aasia oli üks neid piirkondi, kus kasvu intensiivsus tekitas probleeme. Kui Hiina ja India olid madalama arenguga riigid, siis Jaapan oli üks kõrgemalt arenenud rahvastikuga riike Aasias. Tokugawa perioodil 17-19. sajandil oli Jaapani rahvastik kõrge sünni ja surma näitajatega stabiilne. Rahvaarvu kasv sai alguse Meiji restauratsiooni ajal, kuid intensiivistus nii enne kui ka pärast Teist maailmasõda veelgi enam. Jaapani demograafiline üleminek sai Lääneriikidest veidi hiljem alguse, pigem Ida-Euroopaga sarnasel ajal. Alates 1945.a. on Jaapan oma rahvastikuarengus teinud läbi olulised muutused. Teise maailmasõja tulemusena vähenes Jaapani rahvaarv, sest Vaikse ookeani sõda kui ka selle lõpp olid brutalsed. Positiivne iive taastus üsna kiiresti. Kui 1945.a. oli rahvaarv ligi 72 miljonit, siis kahe aastaga tõusis see 78 miljonile.¹¹⁰ Kuni 1970-ndate keskpaigani toimus intensiivne rahvaarvu kasv, jõudes pea 112 miljonini. Iga-aastane kasv hakkas aga 1980-ndatest märgatavalt langema, mille tulemusena jõudis rahvaarv 2000. aastaks ligi 127 miljonini. Kui 1945. aastast kuni 1975. aastani kasvas Jaapani rahvaarv ligi 40 miljonit, siis 1975. aastast kuni 2000. aastani oli see arv rohkem kui poole väiksem, ligi 15 miljonit.¹¹¹

Mitmete ühiskondlike muutuste tulemusena hakkas sündimus Jaapanis 20. sajandi teisel poolel vähenema. Juba enne Teist maailmasõda räägiti Jaapanis ülerahvastatusest, mille tõttu ei oleks riik olnud suuteline uue beebibuumiga toime tulema. Seetõttu alustas valitsus sündimuse vähendamise kampaaniat ning võttis 1949.a. vastu Eugeenika seaduse, mis legaliseeris abordi majandusliku vajaduse tõttu.¹¹² 1950-ndast kuni 2000. aastani kukkus sündimus kolmelt 1,37 lapseni naise kohta.¹¹³ Uute sünnikontrolli võimaluste levimine ja naise positsiooni muutumine ühiskonnas mängisid sündimuse vähenemisel

¹⁰⁹ Uchida, Kaz. Loeng "The past and the future of japanese companies". Tartu, 5.märts 2013.

¹¹⁰ 2000 Population Census. Portal Site of Official Statistics of Japan. 2011.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Uemura-Sasaki, Wesley 29009. "Postwar Society and culture". *A companion to Japanese history*. Ed. Tsutsui, William M. Chichester: Wiley-Blackwell; Chichester, 317.

¹¹³ United Nations department of Economic and Social Affairs. Population division, population estimates and projection section.

tähtsat rolli. Üha rohkem naisi omandas kõrgemat haridust ning läks tööle ning lastesaamine lükkus ealiselt edasi. Seetõttu vähenes ka abiellumiste hulk. See mõjutas sündimuse vähenemist, sest Jaapani mitteabiellunud paarid ei elanud enamasti koos.¹¹⁴ Kui 1950-ndatel soovis Jaapani valitsus sündimust piirata, siis 1990-ndateks oli Jaapani rahvastikuareng jõudnud punkti, kus valitsus moodustas kaks plaani nimega *Angel Plan* ja *New Angel Plan*, julgustamaks inimesi rohkem lapsi saama ja üritades naistele paremaid töötingimusi luua.¹¹⁵ Siiski jäi töö esiplaanil oleku mentaliteet kehtima, ning Jaapani firmades olulisi muutusi ei täheldatud.

Perekonnaelu tähendas pikka aega tõsist pühendumist. Mehel olid tavaliselt pikad tööpäevad, kuna 1970-ndatel kujunes peaaegu kohustuslikuks sotsialiseerumine töökaaslastega pärast tööd. Naine tegeles lastega, hoolitses rahaasjade eest ning hoidis kodu. See vähendas oluliselt koduperenaiste karjäärilisi väljavaateid. Toimetulemiseks pidid paljud abielunaised siiski poole kohaga tööle minema. Ühiskondlik vaade perekontseptsioonile ei pakkunud paljudele naistele huvi, sest majanduskasvuga avanenud karjäärivõimalused ning vallalise elu oli midagi uut ning atraktiivset. Viimasest tulenevalt on mõlema soo puhul hakatud rääkima terminist “parasiit vallalised“. Sotsioloog Yamada Masahiro defineeris 1997.a. selle termini kui 20-ndates 30-ndates olevad noored mehed ja naised, kellel on küll töökoht, kuid nad elavad vanemate juures. Seda osa rahvastikust on süüdistatud nii majandussurutises kui ka sündimuse vähenemises.¹¹⁶

Jaapani rahvastiku eluiga hakkas sõjajärgselt nii majanduskasvu, tervishoiu paranemise kui ka piirkondlike tervislike toetumisharjumuste tõttu intensiivselt suurenema. Peamiseks põhjuseks oli imikute suremuse intensiivne vähenemine sündimisel. Kui 1950.a. sünnitasid pea kõik naised kodudes, siis 1975.a. sünnitasid enamik haigla tingimustes.¹¹⁷ Keskmise eluea tõus oli aastatel 1950-2000 18,3 aastat, kerkides naistel 63,9 aastalt 83,7 aastani ning meestel 60,4 aastalt 77,1 aastani.¹¹⁸ Huvitav on ka see, et kui 1950-1970 aastani oli vanuses 100+ inimeste osakaal rahvastikus null, siis 1975-2000 aastate jooksul kujunes selleks arvuks 11 tuhat. ÜRO Inimarengu indeksi järgi kujunes Jaapan 20. sajandi lõpukümnenditel kõrgeima keskmise elueaga rahvaks maailmas.¹¹⁹

¹¹⁴ Karan. *Japan in the 21st century* (...), 168.

¹¹⁵ *Ibid*, 169.

¹¹⁶ Uemura-Sasaki. ”Postwar society and culture”, 320.

¹¹⁷ *Ibid*, 318.

¹¹⁸ United Nations department of Economic and Social Affairs. Population division, population estimates and projection section.

¹¹⁹ International Human development indicators. *United Nations*.

Sarneselt Lääneriikidega viis kõrge eluiga rahvastikuvananemise tunnusteni, kuid rääkida ei saanud veel vanast riigist. Sünni- ja surmamäära vähenemisega toimusid rahvastiku ealises struktuuris küll olulised muutused, kuid pensioniealiste osakaal hakkas suurenema alles 1980. aastatel. Sõjajärgne beebibuum andis Jaapanile läbi 20. sajandi teise poole olulise osa tööealisest rahvast, ent 2000. aastaks hakkasid need põlvkonnad vaikselt pensioniikka jõudma. Peamiseks probleemiks kujunes noorte osakaalu ületamine eakate poolt. 1970-ndal aastal moodustasid 60+ inimesed kogu rahvaarvust 10,6 protsenti, 2000. aastaks oli see arv tõusnud 23,3 protsendi peale. Samal ajal langes 0-14 vanusegrupp 24,1 protsendilt 14,6 protsendile.¹²⁰ 20. sajandi teisel poolel oli tööealiste protsent rahvastikus siiski üsna stabiilne, kuigi tööealiste arv kahanes aastate lõikes. Sellest järeldub, et töajõupuudus muutus potentsiaalseks probleemiks. Nagu eelnevalt mainitud, sisenesisid paljud naised tööturule¹²¹ ning nende arv ilmselt suureneb tulevikus.

Vananev rahvastik tõi endaga peale töajõupuuduse kaasa ka teisi probleeme. Mida vähem tööealisi, seda suuremaks kujunes Jaapani pensionifondi kokkukukkumise võimalus. Jaapanil ei olnud pensioniplaane ega enne 2000. aastat hoogsamat legaalseid immigrantide sissevoolu, kelle pealt oleksid riigile maksud laekunud. Teiseks on jaapanlannade eluiga kõrgem kui meestel, seega hakkas naisleskede arv 20. sajandi lõpukümnel oluliselt suurenema. Naiste osakaal Jaapani vanema rahvastiku puhul on ka üldiselt aegade vältel olnud meeste omast suurem. Vanema rahvastiku, eriti 85+ naiste puhul kujunes probleemiks seniilsete ja voodihaigete suurenev osakaal, mille kasvu on hinnatud võrreldes teiste vanusegruppidega kiireimaks.¹²² Tihti kandsid just neljakümne aastates naised haigete vanemate eest hoolt, kuid suurenenud töajõupuudusega on ka see vanusegrupp leidmas oma teed tööpõlvele ning vanemate isikute põetamine on muutunud väljakutseks.

Rahvastikuprotsesside juures on oluline käsitleda ka migratsiooniküsimusi, mille puhul on Jaapan näidanud Lääneriikidest erinevat suhtumist. Jaapan on maailmas üks tihedamini asustatud riike. Pindala poolest on Jaapan võrreldav näiteks Norraga, kuid viimase rahvaarv ei küündi kuidagi esimese omani. Juba 1920.a. oli asustustihedus Jaapanis 147 in/km². Pikapeale on see arv suurenenud ning jõudnud 2000. aastaks 340 in/km².¹²³ Asustustihedus pole märkimisväärselt tõusnud, kuna rahvaarvu kasv kahanes 20.

¹²⁰ United Nations department of Economic and Social Affairs. Population division, population estimates and projection section

¹²¹ V.t. *Jaapani rahvastikuarengust*, 30.

¹²² Karan. *Japan in the 21st century (...)*, 173.

¹²³ 2000 Population Census. Portal Site of Official Statistics of Japan. 2011.

sajandi teisel poolel oluliselt. Arvestades Jaapani pindala, milleks on ligi 378 tuhat km² ¹²⁴, ning võimalikku kasutatavat pinda, on asustustihedus kõrge. Sõjajärgselt vahetasid väga paljud inimesed oma elukohta. Suurem sisemigratsiooni laine sai alguse 1970-ndatel aastatel, kui maaelanikud hakkasid massiliselt linnadesse ümber asuma. Peamiselt koondusid inimesed suurte metropolide nagu Tokyo ja Osaka ümbrusesse. Jaapanist kujunes väga linnastunud riik. 1980.a. elas linnades 76,2 protsenti kogu elanikkonnast.¹²⁵

Jaapanlaste emigreerumine oma kodumaalt ei ole aegade jooksul olnud väga suur. 20. sajandi alguses esines mitu rahvusvahelise migratsiooni lainet, millega siirdusid jaapanlased peamiselt Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse. Teine maailmasõda pani väljarände punkti, v.a. Aasias. Sõja ajal asus suur hulk jaapanlasi elama Manchukuo riiki Hiina territooriumil. Sõjajärgselt hakkas emigratsioon taas elavnema, sest kasvava rahvaarvu ning majanduslike raskuste surve oli suur, ajendades Jaapanist välja rändama. 1958. aastal ületas välise migratsiooni arv 15 tuhandet.¹²⁶ Pärast seda aastat hakkas vähenema, kuna Jaapani majandus õitses. 2000. aasta seisuga elas 790 tuhat jaapanlast väljaspool Jaapanit, neist 36 protsenti Ühendriikides ja 12 protsenti Brasiilias.¹²⁷ See arv oli võrreldes tollase Jaapani rahvaarvuga, milleks oli ligi 126 miljonit, väga väike.

Jaapanlased on tuntud homogeense mentaliteedi poolest. Jaapani 2000.a. rahvaloendusest selgus, et jaapanlased moodustasid rahvastikust 99 protsenti. Muulaste ühe protsendi moodustasid peamiselt korealased, hiinlased, ning brasiillased.¹²⁸ Juba sõja ajal toimus hiinlaste ja korealaste saabumine Jaapanisse. Paljud neist naasesid pärast sõja lõppu kodumaale. 20. sajandi lõpupoole hakkas Jaapanisse tööjõupuudusest tulenevalt saabuma brasiillasi, kellel olid jaapanlastest esivanemad. 2000.a. andis Jaapani valitsus neile permanentsed viisad, mistõttu tekkisid suuremad brasiillaste kogukonnad, kus räägiti ainult portugali keelt. Brasiillastel kujunesid oma meediakanalid ning nad avasid mitmeid koole, et valmistada lapsi ette eluks Brasiilias, mitte Jaapanis. Seetõttu tekkisid kultuurilised kokkupõrked ja suurenes kuritegevus, mille lahendust nähti Jaapani keele ja kultuuri omandamises brasiillaste poolt, mis võimaldaks nende integratsiooni kogukonda.¹²⁹

¹²⁴ Frank, E. Blair, ed. *Countries of the world and their leaders yearbook 1993*. Detroit: Gale research Inc. Volume 1, 746.

¹²⁵ International Human development indicators. *United Nations*.

¹²⁶ Karan. *Japan in the 21st century (...)*, 187.

¹²⁷ *Ibid*, 187.

¹²⁸ 2000 Population Census. Portal Site of Official Statistics of Japan. 2011.

¹²⁹ Karan. *Japan in the 21st century (...)*, 191.

Jaapani puhul ei ole võimalik rääkida olulisest illegaalsete immigrantide tegutsemisest, kui arvesse võtta Jaapani kogu rahvaarv ning tabatud illegaalid, keda 1998.a. oli 40 000. Samas on tabamata illegaalide tegevus olnud Jaapani probleemiks, kuna just immigrantid, kes ei ole leidnud tööd, on süvendanud kuritegevust. 1980-ndatel kujunes tööjõu nappus ohtlikuks juba kõigile tööstustele. Mingisugusegi homogeensuse säilitamiseks lubati tööd anda ainult välismaalastele, kellel olid jaapanlastest esivanemad, näiteks eelnevas lõigus mainitud brasiillased. Sellegipoolest asus Jaapanisse tööle väga palju immigrante, kellel polnud jaapani rahvaga mingit sugulust. Peamiselt tegid immigrantid neid töid, mida jaaplased ise teha ei tahtnud.¹³⁰ 1990-ndatel hakkas ilmnenema, et välistööjõud on eelkõige progresseeruvates sektorites vajalik, näiteks infotehnoloogias. Jaapani valitsus hakkas propageerima spetsialistide sissetoomist. Paraku olid Jaapanile iseloomulikud omadused, mis oskustööjõudu ei meelitanud. Nendeks olid immigratsiooni suhtes ebasõbralik keskkond ning inglisekeelse õhustiku puudumine.¹³¹

2.3 Jaapani eripärasid võrrelduna teiste riikidega

Viimaste aastakümnete jooksul on globaliseerumine väga aktuaalseks muutunud. Sellest tulenevalt on koostatud erinevaid globaliseerumise indekseid, mis üritavad mõõta maailma ja üksikute riikide üleilmastumist. Käesolevas töös on käsitletud kahte globaliseerumise indeksit mõõtvat süsteemi. Nendeks on *Foreign Policy* süsteem ja Maastrichti globaliseerumise indeks. Mainitud mõlemast süsteemist on majandusliku globaliseerumise aluseks võetud välisinvesteeringute ja kaubanduse s.t. ekspordi ja impordi osakaalu sisemajanduse koguproduktist. MGI poolt on indikaatoriks võetud ka isikliku kapitali voog ning *Foreign Policy* poolt isiklikud ülekanded, mis hõlmavad palgasaajate rahaülekandeid, kompensatsiooni ja personaalseid valitsusväliseid ülekandeid. Rahvastiku ja tehnoloogiliste arengute puhul osutuvad tähtsaks turismi osakaal, telefoniliiklus ja internetikasutajad, mille on mõlemad süsteemid indikaatoriteks võtnud. Lisaks on üheks oluliseks näitajaks välismaalastest elanike osakaal, mis pärineb Maastrichti indeksist. Analüüsi ülesehitus seisneb Jaapani võrdlemises iga riigiga (Eesti, Saksamaa, USA, Singapur) eraldi, kuid mitte kõikide indikaatorite raames. Iga riigile on omistatud kaks selle riigi globaliseerumismäära kõige rohkem või vähem välja toonud näitajad.

¹³⁰ Gordon. *A Modern history of Japan (...)*, 311.

¹³¹ Karan. *Japan in the 21st century (...)*, 194.

Arvutused näitavad, et aastate lõikes on Jaapan võrreldes valitud riikidega kõige vähem globaliseerunud.¹³² See avaldub pea kõikide eelnevalt nimetatud indikaatorite puhul. 20. sajandi teise poole arvestuses on see kohati imekspandav, kuna 1970-ndateks aastateks kujunes Jaapanist maailma üks juhtivaid majandusriike. Kui ajas veelgi rohkem tagasi minna, siis on näha, et Jaapani demograafiline üleminek ja majandussidemete loomine said alguse peaaegu parallelselt Lääneriikidega 19. sajandil.¹³³ Kuigi Jaapan on näidanud üsna stabiilset kulgemist peaaegu igas indikaatoris, peab tõdema, et üldiste arvutuste puhul on summa kokku võetud, ning parema pildi saamiseks tuleb vaadata üksikuid valitud aastaid. Seega näiteks 2000.a. arvutuste põhjal on Jaapan ikka kõige vähem globaliseerunud riik.

Statistika võrdlemisel selgus, et ilmselt üks esimesi globaliseerunud riike maailmas, nimelt Ameerika Ühendriigid, ei olnudki niivõrd üleilmastunud kui oleks võinud arvata. Tihti on USA-d nimetatud maailma hegemooniks, kellel on ilma igas nurgas oma huvid.¹³⁴ Juba selle poolest võiks USA-d pidada äärmiselt globaliseerunud riigiks. Mitmetes indikaatorites ületasid nii Saksamaa, Eesti kui ka Singapur Ameerika Ühendriikide andmeid, mistõttu ei osutunud USA nii globaliseerunud riigiks. Valdkond, milles Ameerika Ühendriike oli pikka aega raske ületada, on infotehnoloogia. USA mängis eelkõige interneti arendamisel märkimisväärselt rolli ning edestas 1990-ndatel selles vallas teisi valitud riike oluliselt. Tänapäeval populaarseks kujunenud internet sai alguse 1969. aastal, kui Ameerika Ühendriigid esindasid ARPAnetti, mis ühendas USA kaitseministreeriumi ametnikke ja uurijaid.¹³⁵ Kui 1995.a. kasutas USA rahvastikust 16,3 protsenti internetti, siis 2000.a. oli see tõusnud 48 protsendi peale.¹³⁶ Jaapani tehnoloogiline areng on samuti maailmas tuntud. Ka interneti arendamine ja kasutus tõusis piirkonnas 1990-ndatel oluliselt. Siiski jääb internetikasutus 2005.a. seisuga alla kõikidele valitud riikidele.¹³⁷ See ei tähenda kindlasti, et internet oleks Jaapanis ebapopulaarne olnud ning vähe kasutatud. Pigem on järjest rohkem riike infotehnoloogia arendamisele tähelepanu pööranud. Näiteks Eesti on vaatamata hiljutisele taasiseseisvumisele selles vallas väga kiiresti arenenud, mille tõttu on Eestit tihti e-riigiks nimetatud. Jaapani puhul tuleks kindlasti esile tõsta rahvastiku vananemist. Järjest suurenev vanemate inimeste

¹³² LISA nr 4

¹³³ V.t. *Modernse riigi kontseptsiooni kujunemine Jaapanis*, 15-16.

¹³⁴ Gresh, Alain, Radvanyi, Jean, Rekacewicz, Philippe, Samary, Catherine, Vidal, Dominique 2007. *Globaliseerumise atlas*. Tõlkinud Voogla, Juta. Toimetanud Paldrok, Killu & Ruustal, Piret. Tallinn: Argo, 35.

¹³⁵ Valge. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*, 92.

¹³⁶ LISA nr 3

¹³⁷ *Ibid.*

osakaal ei kasvata niivõrd palju internetikasutajate arvu. Enamjaolt järgib Jaapani vanem generatsioon traditsioonlist eluviisi, mis tihti ei hõlma infotehnoloogiliste arengute omaksvõtmist. Siiski tuleb rõhutada, et üldtehnoloogiliselt on Jaapan maailmas üks arenenumaid riike.¹³⁸

Jaapan ja USA on teatud aspektides väga lähedased riigid. Näiteks ei erinenud kummagi kaubanduse osakaal sisemajanduse koguproduktist 20. sajandi teisel poolel oluliselt. Käesolevas analüüsis sarnanevad need kaks riiki ka personaalsete rahaülekannete näitaja alusel, mille eesmärgiks on välja tuua alaliselt riigis viibivatele inimestele makstud palga ja migrantide rahaülekannete osakaal sisemajanduse koguproduktist. 1980.a. andmete alusel moodustasid isiklikud ülekanded nii Jaapanis kui ka Ameerika Ühendriikides 0,012 protsenti, 2000.a. andmetel 0,029 protsenti sisemajanduse koguproduktist.¹³⁹ Andmete sarnasus on üllatav just sellepolest, et Jaapanis ei esinenud 20. sajandi teisel poolel märkimisväärset immigratsiooni, kuid USA-s on immigratsioon olnud märksa laialdasem, mis on seal suureks probleemiks kujunenud, sest olenemata viisade tähtsajalisest aegumisest, ei lahku suur hulk sisse- rännanud inimesi riigi territooriumilt. Seetõttu oleks ainukeseks loogiliseks seletuseks võrdsetele andmetele see, et USA-s esineb illegaalseid immigrante rohkem kui Jaapanis, kelle ülekanded ja palgasaamine ei käi läbi riikliku süsteemi. Suure tõenäosusega esineb ka Jaapanis seda, kuid bürokraatia on seal ilmselt tugevam kui Ameerika Ühendriikides.

Saksamaa ei ole käesoleva analüüsi käigus niivõrd globaliseerunud kui näiteks Singapur, ent edestab nii majandus- kui ka tehnoloogiasfääris Ameerika Ühendriike. Ajaloolises kontekstis jagavad nii Jaapan kui ka Saksamaa mitmeid sarnaseid sündmusi. Mõlemad olid 19. sajandil keisririigid, Teise maailmasõja ajal valitsesid kummaski revolutsioonilised isikud ning pärast Teist maailmasõda pidid mõlemad riigid end taas üles ehitama. Nii Lääne-Saksamaa kui ka Jaapani puhul on 20. sajandi teise poole kohta tihti kasutatud loosungit majandusime. Majandussidemete taasloomisega ja kiire infrastruktuuri arenguga kujunesid mõlemad riigid 1970-ndateks aastateks suurteks majandusriikideks maailmas. Aastate lõikes on Saksamaa kaubanduse osakaal sisemajanduse koguproduktist pidevalt kasvanud. 1980-ndatel oli impordi ja ekspordi osa 45 protsenti, ning 2000. aastaks 66 protsenti. Jaapan on oma kaubanduse püsivana hoidnud, enamasti 20 protsendi peal.¹⁴⁰ Stabiilsus tulenes ilmselt jaapanlaste vähesest individuaalsest tarbimisest, eelkõige

¹³⁸ V.t. *Jaapani majanduskasvust*, 25.

¹³⁹ LISA nr 1

¹⁴⁰ *Ibid.*

imporditud kaupade minimaalsest tarbimisest, mis tulenes omakorda kõrgetest hindadest.¹⁴¹ Kallidus tekkis omakorda tollibarjääridest, sest Jaapan üritas importi takistada ning tema majandust iseloomustas pigem ekspordi liiasus.¹⁴² Seda kõike seletab valitsuse ulatuslik sekkumine majandusse. Samuti on ka Saksamaa ekspordiorientatsiooniga riik ning valitsus sekkub aega-ajalt majandusse, kuid sealne tarbimine hoiab ilmselt nõudluse üleval. Lisaks toimus 1990.a. kahe Saksamaa liitmine, mistõttu suurenes 20. sajandi lõpukümnendil kaubanduse osakaal.

Andmete võrdlemisel selgus, et aastatel 1995-2005 oli Saksamaal turismi osakaal kõige suurem. 2000.a. moodustas üldine turismi osakaal Saksamaal 88 protsenti kogu rahvaarvust.¹⁴³ Ajalooline taust on kindlasti üks peamine siseturismi edendaja. Turismi puhul oskavad sakslased kindlasti ära kasutada Teise maailmasõja aegset temaatikat, sellele ei jää alla Saksamaa ajalooline jagunemine Saksa Liitvabariigiks ning Saksa Demokraatlikuks Vabariigiks, mille oluline keskpunkt on tänapäeval pealinnaks olev Berliin. Saksamaa kujunes samuti Euroopa juhtriigiks, mistõttu käib seal ja ümberkaudsetes riikides diplomaatilistel eesmärkidel väga palju inimesi. Lisaks asub Saksamaa Euroopa südames, seetõttu on ta oluline riik näiteks lennuliikluses, kus toimub väga palju vahemaandumisi. Ka sakslased ise reisivad palju, eelkõige on populaarsed puhkusereisid. Jaapani turistide osakaal on antud analüüsis kõige väiksem, 1995.a. 15 protsenti kogu rahvaarvust.¹⁴⁴ Ilmselt üheks peamiseks vähese turismi põhjuseks võib olla Jaapani kaugus nii Euroopast kui ka Ameerika kontinentidest. Kindlasti on üheks arvestatavaks vähese siseturismi põhjuseks Jaapani kallidus. Pealinn Tokyo kujunes majanduskasvuga nii toidu, rendihindade ja muude aspektide poolest maailma üheks kallimaks linnaks. Suure tõenäosusega ei reisisid 20. sajandi teisel poolel Jaapanisse ka sõjaajaloo tõttu. Samas sai jaapanlaste poolne väliturism alguse 1970-ndatest aastatest ja on iga aastaga järjest suurenenud.¹⁴⁵ Seda toetas kindlasti sissetulekute mitmekordistumine väga väikese perioodi vältel. Nii Jaapani sisene kui väline turism on hakanud 20. sajandi lõpupoole kasvama. Tihti on selle aluseks just kultuuriline aspekt ja kindlasti ka põlvkondade vahetus. Jaapani kultuur erineb suuresti Lääne kultuuridest, mille tõttu on mõlemapoolne huvi aastate jooksul süvenenud.

¹⁴¹ Thurow, Lester 1993. *Head to head: The coming economic battle among Japan, Europe and America*. NY: Warner Books, 128.

¹⁴² V.t. *Jaapani majanduskasvust*, 27.

¹⁴³ LISA nr 2

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Gordon. *A Modern history of Japan (...)*, 252.

Eesti, kes üldise edetabeli alusel kujunes teiseks globaliseerunud riigiks ning 2000.a. edetabelis võttis Singapuri ja Saksamaa järel kolmanda koha, on Jaapaniga mõnes mõttes üsna sarnane riik. Paralleeli saaks tuua just homogeensuse mõttes, sest nii Eesti kui ka Jaapan käituvad maailmas avatult, kuid võõra omaksvõtmine ei ole kodumaal nii kerge. Seda esineb tegelikkuses paljudes riikides, ent natsionalistlikud ideed on Jaapanis olnud niivõrd tugevad, et need suruti pärast Teist maailmasõda alla. Ka Eesti rahvuslikkus suruti vene võõrvõimuga maha. Eesti võõrelanike arv oli 1995.a. 21 protsenti, Jaapanil aga kõigest üks protsent.¹⁴⁶ Jaapani migrantide arv on aastate lõikes sama, kuid Eestis hakkas võõrelanike arv milleeniumi poole liikudes kahanema. Eesti puhul tuleks esile tõsta vene rahvusest isikute saabumist Nõukogude võimu ajal Eestimaa pinnale, kellest suur hulk jäi pärast taasiseseisvumist Eestisse elama. Nende integratsioon Eesti ühiskonda on olnud üsna raske katsumus, sest paljud eestlased ei suutnud pärast taasiseseisvumist Eestisse jäänud venelasi omaks võtta. Samuti on paljud venelased, tihti just noorem generatsioon, integratsiooni vastu. Mingil määral on võõrelanikud tajunud nende vastasust ja seega ei soovi ise ühte sulanduda. Ka Jaapanis esineb rahvusi nagu brasiillased, hiinlased ja korealased, kelle mittelõimumine jaapanlaste hulka tuleneb nende vastastest väärtushinnangutest või ka võõraste endi eemalehoidmisest ja oma kogukonna ühtekuuluvustundest.¹⁴⁷

Juba Nõukogude režiimi ajal nimetati Eestit tihti aknaks Lääne. NSV Liidu kokkukukkumisega 1991. aastal sai alguse demokratiseerumise laine Ida-Euroopas, mille tulemusena sai Eestist taas demokraatlik riik. Riigi ja majanduse ülesehitamisel on olulist rolli mänginud suurenenud inimõigused ja –vabadused, mis julgustasid inimesi majandusse investeerima. Seetõttu on isikliku kapitali voog valitud riikidest lähedane Singapuri 1990-ndate andmetele, olles 2000.a. 7 protsenti. Jaapani puhul on see näitaja üsna väike, kõikides aastate lõikes 1 ja -1 protsendi vahel.¹⁴⁸ Selle põhjuseks võiks pidada seda, et Jaapan esindab pigem segamajandust, kus valitsus mängib nii tootmisel kui hinnakujundusel olulist rolli, ning Eesti vabaturumajandust, kus hinna kujundab turg ning esineb peamiselt eraomand. Erastamine on kindlasti toonud kaasa isikliku kapitali suurenemise. Jaapani puhul võiks esile tõsta seda, et Jaapani edu tuleneb just kõrgeist jeeni väärtusest, mitte niivõrd isiklikust kasumist.¹⁴⁹

¹⁴⁶ LISA nr 2

¹⁴⁷ V.t. *Jaapani rahvastikuarengust*, 33.

¹⁴⁸ LISA nr 1

¹⁴⁹ Thurow. *Head to head (...)*, 130.

20. sajandi teisel poolel oli valitud riikidest kõige globaliseerunud Singapur. Pea igas indikaatoris oli Singapur esimesel kohal. See on huvitav, kuna nii Jaapan kui Singapur asuvad mõlemad Aasias, kuid Jaapan on pea kõikides indikaatorites viimane. Alates iseseisvumisest 1965.a. on Singapur väga kiiresti tõusnud oluliseks majandusriigiks maailmas. Selle põhjuseks on kasvav USA investeering.¹⁵⁰ Tõesti, 20. sajandi teisel poolel hakkasid Aasia riigid maailma tegevusväljas tõusma, tulenevalt hargmaiste ettevõtete paigutamisest sealsetesse riikidesse. See on tulenenud Teise maailmasõja järgsest rahvastikuplahvatusesest ning odavast tööjõust. Ka Jaapanis kasvas sõjajärgselt rahvaarv ning Jaapani välisinvesteeringute osakaal suurenes milleeniumi poole liikudes oluliselt, kuid Jaapan oli endiselt kõige vähem üleilmastunud riik. Jaapani kõrge rahvastikukasv asendus aasta-aastalt järjest väiksema juurdekasvuga. See viis vananeva rahvastikuni, millest arenes potentsiaalne tööjõupuuduse probleem. Lisaks kasvas Jaapani välisinvesteeringute arv pigem väljaspool Jaapanit¹⁵¹, sest valitsus limiteeris jaapanisiseseid välisinvesteeringuid, selleks et rahvuslikku majandust ja iseseisvust kaitsta.¹⁵² 20. sajandi teisel poolel tagas Jaapani majandusliku võimsuse pigem jaapanlaste investeeringute suurenemine individuaaltarbimise arvelt.

Singapur näitas aastatel 1995-2005 täiesti harukordset telefoniliiklust. Kui ühe Jaapani elaniku kohta oli rahvusvahelisi kõneminuteid 1995.a. 23,5, siis Singapuris oli see arv 395.¹⁵³ See on suuresti välisinvesteeringutega seotud, sest enamasti ei suurendanud kohalikud minutite arvu, vaid välismaalastest elanikud, kelle arv oli jällegi Singapuris kõige suurem.¹⁵⁴ USA välisinvesteeringute kasv Singapuris võis mõjutada oluliselt ka ameeriklaste ja eurooplaste sinna elama asumist. Olenemata Jaapani välisinvesteeringute suurenemisest maailmas, oli Jaapani väliskõneminutite arv aastate lõikes kõige väiksem, mis võis olla seotud väheste migrantide arvuga ühiskonnas.¹⁵⁵

Vaatluse alusel selgus, et Jaapan polnud 20. sajandi teisel poolel nimetatud riikide kõrval nii globaliseerunud, kui üks maailma suurima majandusega ja vananeva rahvastikuga riik võiks olla. Kindlasti tuleneb see mingil määral Jaapani mentaliteedist, mis soosib homogeensust. Jaapanlased on reeglina üritanud suurt hulka võõrelanikke

¹⁵⁰ Frank, E. Blair, ed. *Countries of the world and their leaders yearbook 1993*. Detroit: Gale research Inc., Volume 2, 1159.

¹⁵¹ LISA nr 1

¹⁵² Thurow. *Head to head (...)*, 131.

¹⁵³ LISA nr 3

¹⁵⁴ *Ibid.*

¹⁵⁵ V.t. *Jaapani rahvastikuarengust*, 33.

vältida. Samuti on jaapanlastest emigreerunute arv minimaalne. Kuna globaliseerumise puhul tõstetakse tihti esile just majanduslikest piirangutest vabanemist, siis võis Jaapani majanduslik orientatsioon, milles mängib silmapaistvat rolli riigi sekkumine, mõjutada globaliseerumismäära. Mõju võis avaldada ka 1990-ndatel esinenud majanduskriis, mille tagajärjel langes Jaapani kaubanduse osakaal sisemajanduse koguproduktist. Huvitav on see, et Jaapan on suutnud üle elada mitmed majanduskriisid, ta on jätkuvalt jõukas riik ning on hoidnud eripärasid globaliseerumises. Minu arvates tuleneb Jaapani madalam globaliseerumismäär võrreldes teiste riikidega jaapanlaste rahvuslikust ühtekuuluvusest ja mentaliteedist, mis soosib homogeenset ühiskonda.

KOKKUVÕTE

Alates Teise maailmasõja lõpust algas globaalse koostöö süvenemine. Peamiselt hõlmas see majanduslike suhete elavdamist, ühtsete väärtushinnangute kujunemist kas või demokraatia näol, globaalkoostööd erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu ning ühiskondlikke protsesse. Seetõttu kujunes üldmõiste globaliseerumine, mille laialdasem kasutus sai alguse 20. sajandi lõpukümnenditel ja mille kohta kerkis esile suurel hulgal teooriaid. Kuigi üleilmastumise eestvedajateks on peetud Lääneriike, sest just Euroopas ja Lääne siirderiikides esinesid nii varaseim demograafiline üleminek kui ka tehnoloogilised murrangud, omavad ka teised maailma riigid protsessi kulgemises kohta, eriti Aasia riigid, kelle tõus on olnud märkimisväärne. Aasia riikidest liikus Jaapan juba 19. sajandil modernse riigi kujunemise suunas ning näitas sajandi lõpuks ka oma võimekust, arenedes Lääne impeeriumitega võrdväärseks. Läänes levinud demokraatlik valitsusvorm jõudis 1920-ndate aastate keskel Jaapanisse, kuid kuna seal puudus varasem demokraatlik kogemus, viis see 1930-ndatel autoritaarse valitsuse kujunemiseni. Jaapan haarati omakorda Teise maailmasõtta, kus neil tuli kaotusega leppida. Ameerika okupatsiooni ajal ehitati Jaapani riik taas üles. Said alguse kõrge majanduskasv ja ulatuslik tehnoloogia arendamine. 20. sajandi teise poole arengud ja muutused Jaapanis on paljude arvamuste kohaselt olnud märkimisväärsed ja enamasti loovad arvamuse Jaapanist kui ülimalt globaliseerunud riigist.

Jaapan kujunes 20. sajandi teisel poolel üheks kõige moderniseeritumaks riigiks maailmas. See tulenes suuresti kõrge majanduskasvust, mis omakorda viis elustandardi paranemiseni. Nende protsessidega koos toimus sarnaselt Lääneriikidega rahvastiku vananemine. Domineeriv suund globaliseerumises taotles üha suurenevat migratsiooni ning erinevate kaitsepiirangute kaotamist nii majanduses kui ühiskonnas. Jaapan ei läinud aga paljude globaliseerumise taotlustega kaasa. Jaapanist kujunes demokraatlik riik ning tema majandus oli globaliseerunud. Siiski esinesid Jaapani globaliseerumise puhul tunnusjooned, mis jätkasid mingil määral isoleeritud rahva kontseptsiooni. Jaapanlased pole kunagi oma majandust liberaliseerinud sellisel määral kui Lääneriigid. Riigi sekkumine on olnud väga tugev ning pigem iseloomustab Jaapanit suur eksport ning import, mis hõlmab loodusressursse ja toiduained. Suurest ekspordist tulenevalt esineb Jaapanis pigem tootmisühiskond, mis vastandub Lääne tarbimisühiskonnale. Elustandardi

paranemisest on kõrgeenenud ka keskmine eluiga, mis on Jaapanis viinud vananeva rahvastiku probleemini, kuid Jaapan pole kunagi propageerinud immigratsiooni, püüdes rahvastiku homogeensust säilitada. Võrdluses teiste maailma riikidega (Singapur, Eesti, USA, Saksamaa), selgus, et Jaapan oli neist 20. sajandi teisel poolel kõige vähem globaliseerunud. Analüüs tõestab omakorda Jaapani globaliseerumise eripärasid.

Jaapani soov eralduda ja erineda on käesoleva töö autori arvates tulenenud kultuurilisest alusest, mis on üritanud säilitada rahva homogeensust ja identiteeti.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Barber, Benjamin R. 2006. *Džihaad McMaailma vastu*. Tartu (Greif): Tänapäev.
2. Beasley, William Gerald c1995. *The rise of modern Japan: Political, economic and social change since 1850*. New York: St Martin's Press.
3. Cumings, Bruce 1993. "Japan in the world system". *Postwar Japan as history*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press.
4. Dower, John W. c1993. "Peace and democracy in two systems: External Policy and internal conflict". *Postwar Japan as History*. Ed. Gordon, Andrew. Berkley: University of California Press.
5. Eriksen, Thomas Hylland 2007. *Globalization: The key concept*. New York: Berg.
6. Foot, Rosemary & Weber, Andrew 2007. "What happened to the Pacific century?". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 85-112.
7. Frank, E. Blair, ed. 1993. *Countries of the world and their leaders yearbook 1993*. Detroit: Gale research Inc. Volume 1.
8. Frank, E. Blair, ed. 1993. *Countries of the world and their leaders yearbook 1993*. Detroit: Gale research Inc. Volume 2.
9. Gavin, Masako 2004. "Shiga Shigetaka (1863-1927) and New Zealand as a Model for Japan". *Japanese Cultural Nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Ed. Starrs, Roy. Kent: Global Oriental, 193-212.
10. Gills, Barry K. 2007. "The Crisis of Postwar East Asian Capitalism: American Power, Democracy and the vicissitudes of Globalization". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 130-154.
11. Gordon, Andrew 2009. *A modern history of Japan; from Tokugawa times to the present*. Oxford, New York: Oxford University Press.
12. Gresh, Alain, Radvanyi, Jean, Rekacewicz, Philippe, Samary, Catherine, Vidal, Dominique 2007. *Globaliseerumise atlas*. Tõlkinud Voogla, Juta. Toimetanud Paldrok, Killu & Ruustal, Piret. Tallinn: Argo

13. Henshall, Kenneth B. 2010. *Jaapani ajalugu: Kiviajast suurriigini*. Tõlkinud Jaggo, Olavi. Tallinn: Valgus.
14. Hirst, Paul & Thomson, Grahame 1996. *Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance*. Cambridge: Polity Press.
15. Holton, Robert J. 2011. *Globalization and the Nation state*. Second edition. Hampshire: Palgrave Macmillian.
16. Huffman, James L. 2010. *Japan in World history*. Oxford, New York: Oxford University Press.
17. Hughes, Christopher W. 2009. *Japan's Remilitarisation*. London: Routledge.
18. Ishida, Takeshi & Ellis S. Krauss 1989. "Democracy in Japan: Issues and Questions". *Democracy in Japan*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 3-16.
19. Jansen, Marius B. 1993. "The Meiji restoration". *Cambridge history of Japan. Volume 5. The nineteenth century*. Ed. Jansen, Marius B. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Jones, Andrew 2012. *Globalization: Key thinkers*. Cambridge: Polity.
21. Karan, Pradyumna P. c2005. *Japan in the 21st century: environment, economy, and society*. Lexington: University Press of Kentucky.
22. Kitaoka, Shinichi 1990. "Diplomacy and the Military in Show Japan". *Daedalus* nr 3.
23. Klaassen, Olaf-Mihkel 2008. *Jaapan läbi aegade*. Tallinn: Argo
24. Klein, Naomi 2003. *No Logo; Sihikule on võetud brändihiiglased*. Tõlkinud Laane, Marek. Tallinn: Tänapäev.
25. Krauss, Ellis S. 1989. "Politics and Policymaking". *Democracy in Japan*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 39-64.
26. Large, Stephen S. 2009. "Oligarchy, democracy, and Fascism". *A companion to Japanese history*. Ed., Tsutsui, William. Chichester: Wiley-Blackwell, 156-171.
27. Martens, Pim. Maastricht Globalisation Index (MGI).
<http://pimmartens.info/globalisation-index/> (kasutatud 25.01.2013)
28. Mastanduno, Michael 2007. "Models, markets and power: political economy and the Asia-Pacific, 1989-1999". *Twentieth century international relations. Volume VI. Whatever happened to the Pacific century?* Ed. Cox, Michael. London: SAGE, 113-129.
29. Nearly, Ian 2002. *The state and politics in Japan*. Cambridge: Polity Press.

30. Reischauer, Edwin O. 1990. *Japan: The story of a nation*. Fourth edition. New York: McGraw-Hill.
31. Sakamoto, Rumi 2004. "Race-ing Japan". *Japanese cultural nationalism: At home and in the Asia-Pacific*. Kent: Global Oriental, 179-192.
32. Strayer, Robert W. 2009. *Ways of the World: A Brief Global History*. Boston, New York: Bedford:St Martin's.
33. *The Globalization Index 2007. Foreign Policy*. Carnegie Endowment for international Peace. 11.10.2007
http://www.foreignpolicy.com/articles/2007/10/11/the_globalization_index_2007
 (kasutatud 25.01.2013).
34. Thurow, Lester 1993. *Head to head: The coming economic battle among Japan, Europe and America*. New York: Warner Books.
35. Tipton, Elise K. 2008. *Modern Japan: A social and political history*. London, New York: Routledge.
36. Uemura-Sasaki, Wesley 2009. "Postwar Society and culture". *A companion to Japanese history*. Ed. Tsutsui, William M. Chichester: Wiley-Blackwell, 315-332.
37. Valge, Jaak & Sepp, Kalev 2009. *Üleilmastumine ja globaalprobleemid*. Tallinn: Koolibri.
38. Wolf, Martin 2004. *Why Globalization works*. New haven, London: Yale University Press.

STATISTILISED MATERJALID INTERNETIS

1. *EconStatsTM* 2012. New York: Wall Street
http://www.econstats.com/wdi/wdic_JPN.htm (kasutatud 03.04.2013)
2. ICT Data and Statistics (IDS). *International Telecommunication Union*. 2012
<http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/explorer/index.html>
 (kasutatud 23.03.2013)
3. International Human Development Indicators. United Nations
<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/45106.html> (kasutatud 10.04.2013)
4. The World Bank Databank 2013. *The World Bank Group*. <http://data.worldbank.org>
 (kasutatud 03.04.2013)

5. United Nations department of Economic and Social Affairs. Population division, population estimates and projection section.
<http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/p2k0data.asp> (kasutatud 9.04.2013)
6. 2000 Population Census. Portal Site of Official Statistics of Japan. 2011
<http://www.e-stat.go.jp/SG1/estat/ListE.do?bid=000000030587&cycode=0> (kasutatud 20.03.2013)

AVALDAMATA ALLIKAD

1. Uchida, Kaz. Loeng “The past and the future of japanese companies”. Tartu, 5.märts 2013.

SUMMARY – Japanese traits of character in the context of globalization

After The Second World War the world's economy started booming, contacts between different nationalities and countries deepened, the world arena recognized a lot of new third world countries, and the development of technology, especially information technology, thrived. Collectively, these processes are called „globalization“. This analysis will examine Japan in the context of globalization, since from historical perspective, Japan has been standing in a considerate position from 19. century. By the end of the same century, Japan had become a strong colonial empire in Asia, which ended in the final days of the Second World War, as the Americans defeated the Japanese. Although Japan was in ruins, postwar period marks the great comeback to the world arena. Japan showed an incredible economic increase and technological developments, which were followed by the demographic changes. These developments are extremely interesting and should be more acknowledged.

Being one of the largest economies in the world, Japan is different in that it isn't as globalized as other large economies. At the same time it should be remembered that Japanese culture has been popularized all over the world. In that case, it could be called homogenous globalization, which is based on culture, but also economy and politics. For these reasons, it should be asked, what is the range of Japanese globalization and how did Japan adapt to the demands of globalization at the second half of the 20th century?

The aim of this bachelor's thesis is to observe and examine Japanese improvements/progress in the context of globalization, primarily in the second half of the 20th century, and to analyse Japanese contact with the globalization by various indicators. Another purpose is to compare Japan with other countries (Estonia, Germany, The United States of America and Singapore), which allows to assess Japan's globalization extent and to prove the validity of the traits of Japanese character.

The first part of current thesis has reflected some acknowledged globalization theories and thoughts, which have been forthcoming. As for the standpoint of this thesis the globalization didn't start in the 20th century. In that case there is an introduction to the historical developments of globalization. For that matter, there has been stated the potential start of globalization in Japan, disserting the changes, which started with the Meiji Restoration. The first part also concerns Japanese political changes in 19th and 20th century, because the countries demographic changes and economic development have

been depending on the form of government. Observation contains Japanese democratic developments and brief look of foreign and security policy since 1945. The second part of the thesis concentrates on Japanese traits of character, concerning the years 1945-2000. The Japan-US relationship has been observed down the line. In the context of the first trait of character, current thesis has examined economic globalization. It is relevant to compare the economic models between Japan and the West. As for the other trait of character, it has been explored demographic processes, which mainly concerns the aging population and migration questions. The third part of the second chapter forms an analysis, where Japan is compared with various countries and is appointed a place in the discussion of current thesis, according to the indicators. The structure of the analysis stands for the separate comparison of countries and Japan, but not all countries are compared by all indicators. Each country is evaluated by the indicators which state its globalization extent the most or the least. At the same time, the analysis tries to prove Japan's characteristics, stated in the first two parts of the second chapter.

In the second half of the 20th century, Japan has become one of the most developed population in the world. It has been depending greatly on economic growth, which led to better standard of living. These processes have brought along some changes in demographics, like aging population, which marked the parallel developments with the West. Intensified migration and discharge of restrictions in economy and society encourage market economy and consumption. Japan has not followed many globalization requests. Japan become a democratic country and its economy is internationalized. However, there are some characteristics that continue the concept of isolated population and support the notion of homogenous globalization. Japan has never discharged its economy from restrictions, state interventions has been extremely powerful. Japan could be characterised by large export and scarce import, the last one mainly includes groceries and raw materials. Due to large export, Japan has been said to be producing society, rather than consumption society, like the West. The improvement of living standard has raised the life expectancy, which has led to aging population, however Japan has never supported immigration, in attempt to preserve its homogeneity. In the comparison of the other countries(Singapore, US, Estonia, Germany), it has been cleared that in the second half of the 20th century Japan was the least globalized country. Analysis proves the validity of the characteristics of Japan. Desire to drift apart and differ has been coming from Japan's cultural background, which has been trying to preserve the population homogeneity and identity.

LISAD

LISA nr 1 – Majanduslikud indikaatorid

	Majandus					
Originaalandmed	Kaubadus(ekspordi ja impordi osakaal protsendina SKP-st)			Välisinvesteeringud (välis- kui ka sisevoog protsendina SKP-st) IN/OUT		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Jaapan	28	20	20	0/0	0/2	0/1
Eesti	-	-	173	-	-	7/1
USA	21	21	26	1/1	1/1	3/2
Saksamaa	45	50	66	0/1	0/1	11/3
Singapur	412	345	372	10/1	15/6	17/6

	Majandus					
Originaalandmed	Isikliku kapitali voog osana SKP-st			Isiklikud rahaülekanded osana SKP-st		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000
Jaapan	1	-1	-1	0,014	0,02	0,029
Eesti	-	-	7	-	0,02	0,07
USA	0	0	5	0,02	0,029	0,029
Saksamaa	-1	-1	0	0,28	0,18	0,19
Singapur	10	7	-4	-	-	-

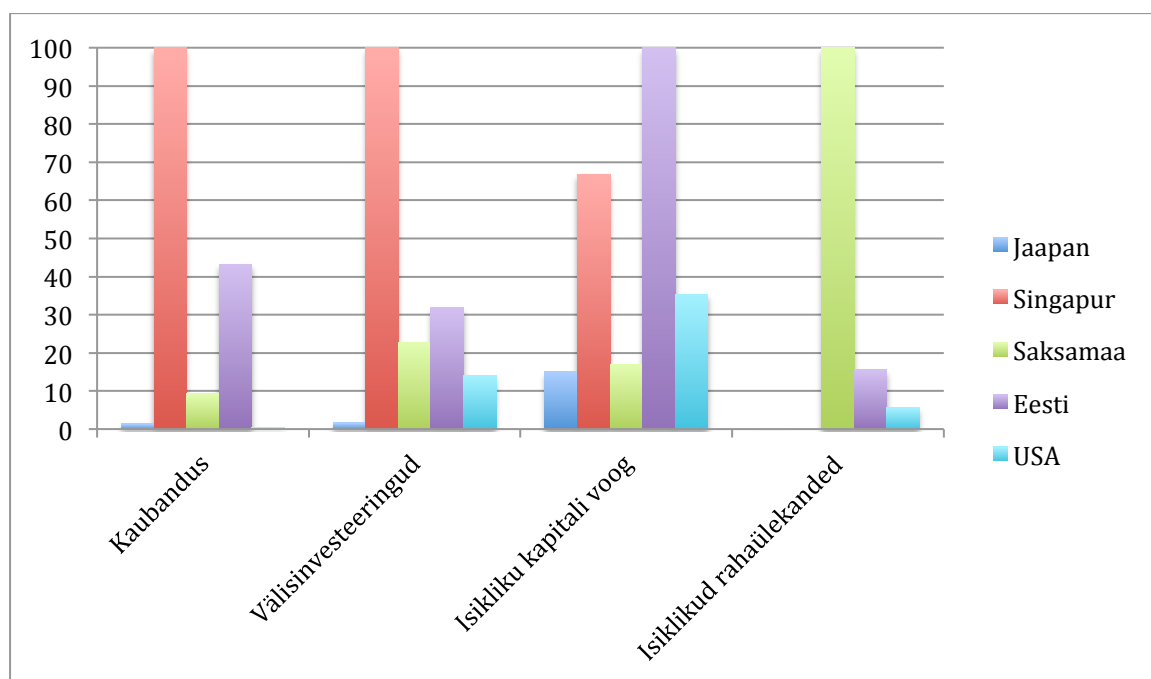
Selgitus:

- Kaubanduse indikaator mõõdab ekspordi ja impordi summat protsendina ühe riigi sisemajanduse koguproduktist.
- Välisinvesteeringute indikaatori aluseks on võetud riigisiseseid välisinvestorite poolt tehtud investeeringud ja ühe riigi investorite poolt tehtud investeeringud oma riigist väljaspool. Mõõdetakse välise ja sise voogude summa protsendina sisemajanduse koguproduktist.
- Isikliku kapitali indikaator koosneb kogu välisinvesteeringute ja portfelli investeeringute summast ning mõõdetakse osana sisemajanduse koguproduktist.

- d. Personaalsete rahaülekannete näitaja eesmärgiks on välja tuua alaliselt riigis viibivatele inimestele makstud palga ja migrantide rahaülekannete osakaal sisemajanduse koguproduktist

Andmed pärinevad Maailmapanga ja EconStatsTM andmebaasidest.

Joonis 1.1 Majanduslike näitajate 1980, 1990, 2000 aastate põhikomponendi analüüsi meetodiga ühtlustatud andmed aritmeetilise keskmisena. Jaapani andmed on pea kõigis indikaatorites väikseimad, mis on tingitud proteksionistlikust majanduspoliitikast, kus riigisisesed välisinvesteeringud on limiteeritud ja imporditud kaupade hinnad kõrged. Singapuri puhul puuduvad isiklike rahaülekannete andmed, kuid Singapur näitab kaubanduses ja välisinvesteeringutes kõrgeimaid andmeid, mis tulenevad peamiselt USA välisinvesteeringutest. Keskmiseid majandusnäitajaid esindab Eesti, kuid silmas tuleb pidada, et Eesti puhul on kasutatud 2000. aasta andmed.

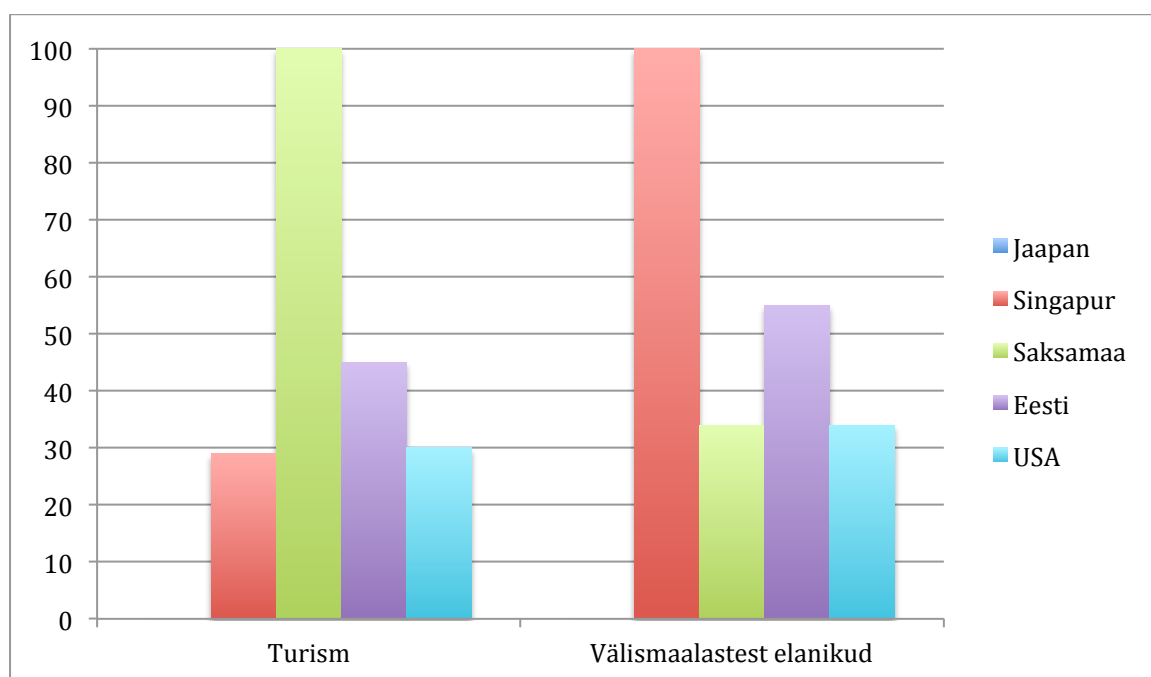

LISA nr 2 – Migratsiooni hõlmavad indikaatorid

	MIGRATSIOON					
Originaal andmed	Välismaalastest elanike osa protsendina kogu rahvarvust			Turismi osakaal(saabuvate ja väljaminevate summa protsendina rahvarvust)		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Jaapan	1	1	2	15	17,8	19
Eesti	21	18	15	62,6	45,3	38,3
USA	11	12	13	35,6	40	38
Saksamaa	11	12	13	87,3	88	83,4
Singapur	28	34	35	39,4	38,6	34,8

Selgitus: Andmed pärinevad EconStatsTM andmebaasist.

Joonis 2.1 Demograafiliste näitajate 1995, 2000 ja 2005 aastate põhikomponendi analüüsi meetodiga ühtlustatud andmed aritmeetilise keskmisena. Jaapani rahvastikulised näitajad on kõige väiksemad, seega 0, mis on tingitud jaapanlaste homogeenset mentaliteeti soosivast ühiskonnast. Singapur ja Saksamaa esindavad kõrgeimaid andmeid, mis tulenevad enamasti sellest, et mõlemad riigid asuvad maailmas strateegilistel kohtadel, olles nii kaubanduse kui turismi koha pealt tähtsateks kokkupuutepunktideks.

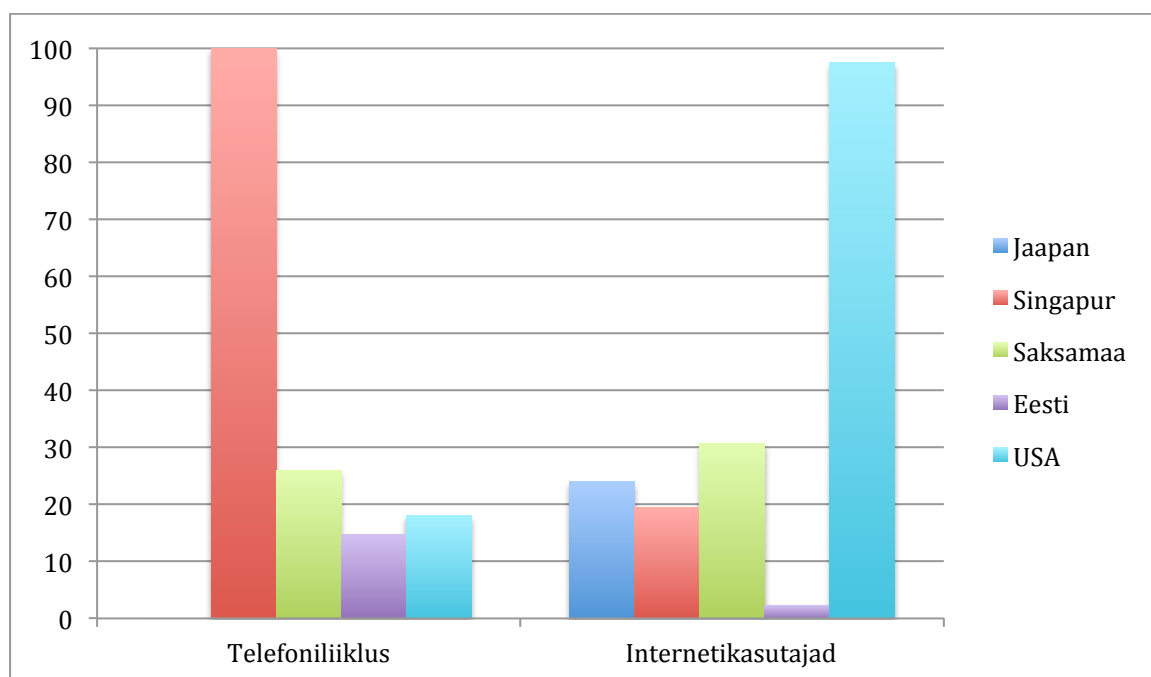

LISA nr 3 – Tehnoloogiavaldkonda hõlmavad indikaatorid

Originaal andmed	TEHNOLOOGIA					
	Internetikasutajate protsent rahvaarvust			Telefoniliiklus(väliskõnede minutite arv inimese kohta)		
	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Jaapan	4,3	30	57	23	30	46
Eesti	3,5	29	61,45	76	128	109
USA	16,3	48	68	87	152	280
Saksamaa	3,05	30	68,8	115	191	-
Singapur	8,3	36	61	395	644	1063

Selgitus: Andmed pärinevad Rahvusvahelise Telekommunikatsiooni Ühingu andmebaasist.

Joonis 3.1 Tehnoloogiliste näitajate 1995, 2000 ja 2005 aastate põhikomponendi analüüsi meetodiga ühtlustatud andmed aritmeetilise keskmisena. Jaapani telefoniliiklus on 0, mis võib olla tingitud väheste migrantide osakaalust rahvastikus. USA oli esimene riik, kes hakkas arendama infotehnoloogiat, seega on internetikasutajate arv seal suurim. Singapuri kõrge telefoniliiklus sõltub enamasti sinna paigutatud välisinvesteeringutest.

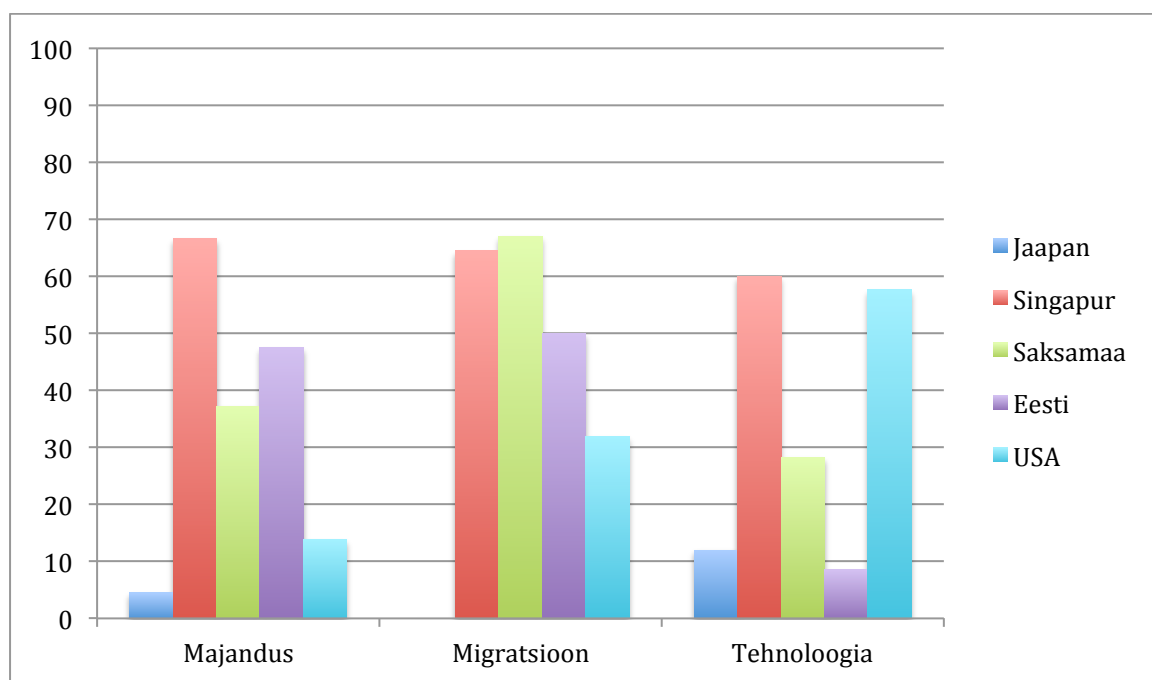

LISA nr 4 – Globaliseerumise indeksi edetabel

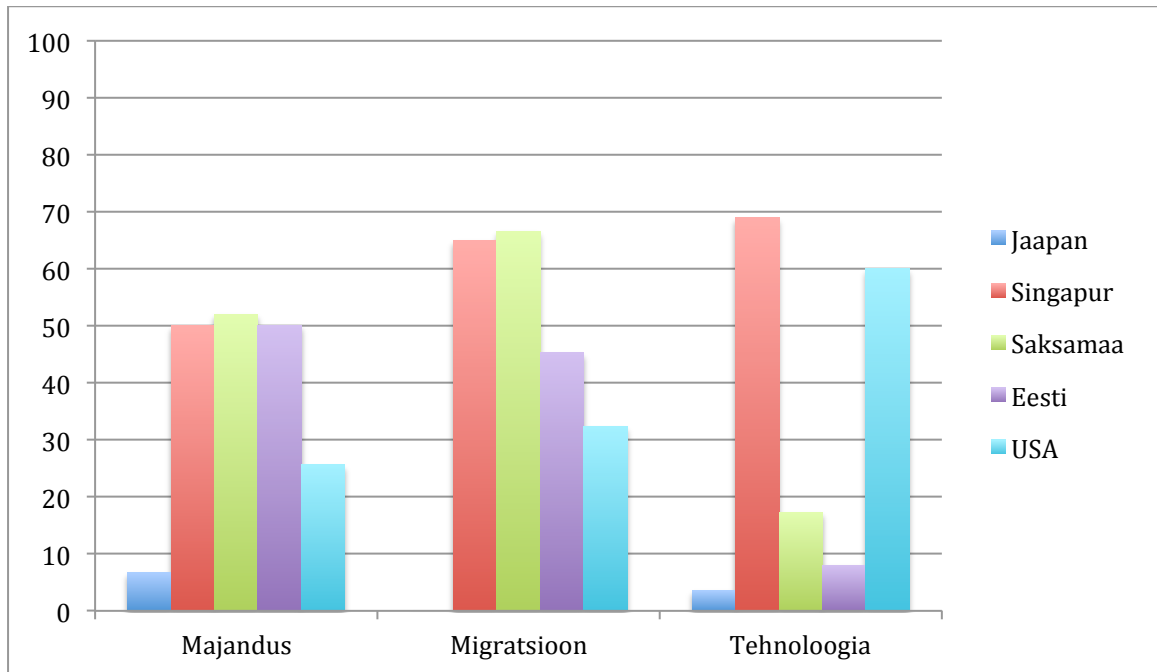
Globaliseerumise edetabel kõikide indikaatorite peale kokku.	2000.a. edetabel.	Üldine edetabel kõikide aastate peale (1980,1990,2000,2005)
Singapur	1(58,44)	1(64,4)
Saksamaa	2(47)	3(31,2)
Eesti	3(38,5)	2(38,56)
USA	4(35,9)	4(29,4)
Jaapan	5(4,3)	5(5,25)

Selgitus: Sulgudes on toodud põhikomponentide analüüsi meetodi abil ühtlustatud andmete aritmeetiline keskmine. Välja on toodud 2000. aasta üksik edetabel, mille järgi on Eesti kolmandal kohal ja Saksamaa teisel. Üldise edetabeli järgi, mis võtab kokku kõik tabelis nimetatud aastad, on Eesti teisel kohal ja Saksamaa kolmandal.

Joonis 4.1 1980, 1990, 2000, 2005 aastate põhikomponendi analüüsi meetodiga ühtlustatud andmed aritmeetilise keskmisena kolmes valdkonnas. Üldiselt on näha, et Jaapanil on igas valdkonnas väikseimad andmed, migratsiooni puhul on selleks 0, mis selgitab madalaimat globaliseerumismäära valitud riikide seas. Kõrgeimad andmed on enamasti Singapuril, seega osutub Singapur valitud riikidest kõige globaliseerunumaks.

Joonis 4.2 2000. aasta põhikomponendi analüüsi meetodiga ühtlustatud andmed aritmeetilise keskmisena kolmes valdkonnas. Jaapani puhul on märgatavad väikseimad andmed, migratsioonis 0, mis selgitavad ühe aasta lõikes väikseimat globaliseerumismäära valitud riikidest.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Heliis Martinson** (sünnikuupäev: 29.01.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Jaapani globaliseerumismudelist 20. sajandi teisel poolel“,

mille juhendaja on dotsent Jaak Valge,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21. mail 2013

(allkiri)